

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas studiju nodaļa
Klasiskās filoloģijas katedra

„FUROR” SENEKAS TRAGĒDIJĀ

BAKALaura DARBS

Autors: **Renāte Novohotjko**

Studenta apliecības Nr.: rn11020

Darba vadītāja: docente *Dr.philol.* Brigita Cīrule

20__g. __._____

RĪGA 2014

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba „*Furor*” Senekas traģēdijā mērķis ir noskaidrot *furor* nozīmi un tā izpausmes Senekas traģēdijās *Mēdeja*, *Faidra*, *Trakojošais Herkulss*. Pētījums veltīts šī jēdziena analizēšanai, balstoties uz minēto traģēdiju autora filozofiskām atziņām. Darbā izvirzīta hipotēze, ka pētāmajās Senekas traģēdijās *furor* elements tiek izmantots didaktiskos nolūkos.

Pētījumā tiek apskatīts un analizēts *furor*, kas pārņem Senekas traģēdijas tēlus atraidītas, nepiepildāmas mīlestības dēļ, un *furor*, ko tiem izraisa dievu uzsūtītais prāta aptumsums.

Darba ietvaros tiek pētīts Senekas filozofiskais traktāts *Par dusmām*; šī traktāta analīze palīdz izprast dusmu gradāciju, kā arī *furor* īpatnības augstākminētajās traģēdijās.

Atslēgvārdi: Senekas traģēdija, *furor*, neprāts, ciešanas, mīlestība, atriebība.

ANNOTATION

The aim of the paper titled „*Furor*” in *Senecan tragedy* is to clarify the meaning of *furor* and its manifestations in Seneca’s tragedies *Medea*, *Phaedra* and *The Madness of Hercules*. The study is dedicated to analyzing this concept based on philosophical thoughts of the author of the above-mentioned tragedies. The paper propounds a hypothesis that the element of *furor* in the explored Senecan tragedies is used for didactical purposes.

In the study *furor* which overtakes the characters of Senecan tragedies because of overcast, unfulfilled love is analyzed, as well as *furor* which is caused by insanity sent to them by gods.

The theoretical basis of the paper is Seneca’s philosophical essay *On Anger* the analysis of which helps in understanding the gradation of anger, as well as the specifics of *furor* in the above-mentioned tragedies.

Key-words: Senecan tragedy, furor, madness, suffering, love, revenge.

SATURS

IEVADS	1
1. SENEKA – MORĀLFILOZOFIS UN DRAMATURGS	3
2. <i>FUROR</i> IZPRATNE SENEKAS TRAKTĀTĀ <i>PAR DUSMĀM</i>	10
3. <i>FUROR</i> MĪLAS DĒĻ.....	13
3.1. Furor pieviltas mīlas dēļ	13
3.2. Furor atraidītas mīlas dēļ	25
4. <i>FUROR</i> – DIEVA ATRIEBĪBAS SEKAS	32
SECINĀJUMI	39
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	41

IEVADS

Emocijas ir subjektīva reakcija uz kādu notikumu, situāciju. Cilvēks spēj izjust neskaitāmi daudz emociju, to ir pierādījuši visi antīkie dzejnieki, dramaturgi, filozofi. Vai tās būtu skumjas vai prieks, romiešu drāma to padara par neprātīgām skumjām, prieku, neprātīgām dusmām. Attēlot pasauli daudz pārspīlētāk ir raksturīgi dramaturgiem, tomēr šī darba ietvaros apskatītais autors tā rīkojas tāpēc, ka tā nepieciešams, lai varētu akcentēt viņa morālfilozofiskiem uzstādījumiem būtiskus jautājumus/demonstrēt ētikai svarīgos jautājumus. Lasot traģēdijas, šķiet, ka tas tiek darīts ar konkrētu didaktisku mērķi, jo cilvēkam ir vajadzība pēc jūtu piesātinājuma, šie pārdzīvojumi palīdz orientēties, mācīties no kļūdām. Kas gan var būt vissliktākās no emocijām, kuras vajadzētu izskaust no dzīves, ja ne neapvaldītas kaislības, īpaši dusmas, kas ne tikai sadedzina indivīdu no iekšpuses, bet arī apkārtējos. Šīs postošās izjūtas, kuras cilvēks manto no paaudzes paaudzē, traucē kļūt gudrākam, traucē komunikācijā, traucē būt vienotam ar dabu.

Filosoofs, kurš apskatīja pārmērīgu kaislību ietekmi uz cilvēkiem, ir Lūcijs Annejs Seneka (*Lucius Annaeus Seneca*, 4.g.p.m.ē.-65.g.m.ē.). Viņš sarakstījis vairākus traktātus, kas tieši vai netieši skar šo tēmu (*De Ira (Par dusmām)*, *Epistulae morales ad Lucilium (Vēstules Lucīlijam par ētiku)*, *De Tranquillitate Animi (Par dvēseles mieru)*, *De Clementia (Par želsirdību)* u.c.). Savas domas stoicisma pārstāvis izklāsta arī drāmā, kas ļauj uz tām pašām tēmām paskatīties citādāk – praktiskā pielietojumā, kas, savukārt, palīdz veidot analīzi, lai labāk izprastu Senekas personiskās atziņas (arī tās atziņas, ko pauž filozofiskā skola, ko viņš pārstāv). Aplūkojot pieejamos Senekas teorētiskos sacerējumus, kuri ir jau minētie traktāti, ir iespējams veikt viņa traģēdiju analīzi. Par pētāmajām traģēdijām izvēlētas tās, kurās redzama *ira*//dusmas pakāpeniska augšana līdz *furor*//neprāts - *Medea (Mēdeja)*, *Phaedra (Faidra)*, *Hercules Furens (Trakojošais Herkules)*.

Šī bakalaura darba **mērķis** ir noskaidrot *furor* nozīmi un tā izpausmes Senekas traģēdijās *Mēdeja*, *Faidra*, *Trakojošais Herkules*, balstoties uz paša autora filozofiskajām atziņām. Ir izvirzīta arī **hipotēze**, ka Senekas traģēdijās *furor* elements tiek izmantots didaktiskos nolūkos. Lai sasniegtu darba mērķi un apstiprinātu izvirzīto hipotēzi, jāveic šādi **uzdevumi**:

1. atlasīt Senekas traģēdijas, kurās *furor* parādās kā dominējošā kaislība;
2. fragmentus, kas attaino *furor* vai *furor* raksturojumu, patstāvīgi tulkot no oriģinālteksta (*Mēdeja*, *Faidra*, *Trakojošais Herkules*, *Par dusmām*);

3. iepazīties ar tēmai atbilstošu zinātnisko literatūru, kas sniedz informāciju par antīko traģēdiju Romā, par Seneku, kā arī iepazīties ar līdzīgiem vai saistītiem zinātniskiem pētījumiem par Senekas daiļradi, lai apzinātu, kā šim darbam līdzīgs jautājums apskatīts iepriekš;
4. plašāk iepazīties ar Senekas filozofiju, koncentrējoties uz viņa atziņām par pārmērīgu kaislību ietekmi uz indivīdu;
5. pētīt atlasītās traģēdijas, koncentrējoties uz neprāta izpausmēm un analizējot atbilstošās leksēmas;
6. apkopot secinājumus, kas gūti pētījuma gaitā.

Bakalaura darbs *Furor Senekas traģēdijā* sastāv no ievada, četrām nodaļām un divām apakšnodaļām, un secinājumiem. Pirmās divas ir teorētiskās nodaļas. Pirmajā nodaļā apskatītas Senekas pārstāvētas filozofijas pamatmācības, sevišķu uzmanību pievēršot pārmērīgu kaislību jautājumam, kā arī aplūkojot viņa filozofisko darbību uz literāro praksi. Otrajā nodaļā analizētas tās traktāta *Par dusmām* vietas, kas skaidro dusmu parādīšanos un veidus, kā arī dusmu gradāciju, kas noved pie *furor*. Trešā sastāv no divām apakšnodaļām, no kurām pirmā apskata pieviltas mīlas izraisīto neprātu traģēdijā *Mēdeja*, bet otra atraidītas mīlas neprātu *Faidrā*. Ceturtā nodaļa – dievu uzsūtīto neprātu traģēdijā *Trakojošais Herkules*.

Pētījuma izstrādē noderīgs bija Normana Prata (*Norman T. Pratt*) darbs *Seneca's drama*, kurā izsmeloši izklāstīta informācija par Senekas filozofijas, viņa dzīves notikumu ietekmi uz viņa rakstītajām traģēdijām; liela nozīme arī Džona Fiča (*John G. Fitch*) rakstītajai grāmatai *Oxford Readings in Classical Studies: Seneca*, kurā apskatīta Senekas literārā darbība un biogrāfija. Pjēra Grimāla (*Pierre Grimal*) grāmatai *Сенека, или Советъ Империи* nenovērtējama nozīme Senekas dzīves izpratnē, kas palīdz orientēties viņa daiļradē. Izmantoti vairāki Senekas traģēdiju un traktātu tulkojumi, kas sniedz detalizētus komentārus, šai ziņā, autoresprāt, noderīgākie ir Ā. Feldhūna, kā arī Sergeja Ošerova (*Сергей А. Ошеров*) 1983. gadā izdotie Senekas traģēdiju tulkojumi.

Šī darba izstrādē izmantots oriģinālteksts, abi augstāk minētie tulkojumi un arī Džona Basora (*John W. Basore*) tulkojums *Moral Essays*, Vol. 1. Konkrētās tekstvietas un leksēmas aplūkotas oriģinālvalodā, visi tulkojumi ir autores veikti, maksimāli pietuvināti oriģināltekstam, strādājot ar vārdnīcu un arī tulkojumiem.

1. SENEKA – MORĀLFILOZOFIS UN DRAMATURGS

Lūcijs Annejs Seneka dzimis mūsdienu Spānijas teritorijā, vēlāk turpinājis dzīvi Romā, kur viņš tika aizsūtīts, lai apgūtu ietekmīgo romiešu dzīvesveidu un kļūtu par advokātu vai politiķi. Jau karjeras sākumā Seneka sāka rakstīt traģēdijas, ko, iespējams, ietekmēja paša dzīve - Romas imperators Kaligula (*Caligula*, 12.-41.g.) vēlējās viņu sodīt ar nāvi, bet ironiskā kārtā savas sliktās veselības dēļ Senekam izdevās no tā izvairīties, kas tomēr noveda pie trimdas uz Korsiku līdz 49. gadam. Atgriežoties Seneka tika ielaists imperatora galmā, un kļuva par Nērona (*Nero*, 37.-68.g.) skolotāju un padomdevēju. 65.g., nebūdamas tieši iesaistīts sazvērēstībā pret Nēronu, imperators izdeva pavēli par Senekas pašnāvību.¹ Seneka pārstāv vēlīno stoicisma periodu Romā un ārkārtīgi daudz pievēršas ētikas jautājumam, mēģinot parādīt, kā cilvēkam ir jāīklojas. Arī Senekas literāros darbus caurstrāvo viņa filozofija.

Stoicisms ir filozofijas skola, kas dibināta 3.gs.p.m.ē., tās aizsācējs ir Zēnons no Kitijas (Ζήνων ὁ Κιτιεύς, 334.g.-262.g.p.m.ē.). Stoicisms ir uz praksi orientēta filozofija, kuras mērķis ir padarīt "gudrību" par ētisko ideālu, bet neordināra problemātika tajā spēlē principiāli svarīgu lomu.² Saskaņā ar stoiķu dogmām morāles likums ir pielīdzināms dabas likumam. To ļoti labi parāda Zēnons teiktais: „Διὰ τοῦτο δύο ὧτα ἔχομεν, στόμα δὲ ἓν, ἵνα πλείονα μὲν ἀκούωμεν, ἥπτονα δὲ λέγωμεν (D.L. 7.23.11-24.1). Šī dēļ divas ausis mums ir, viena mute, lai vairāk mēs dzirdētu, mazāk runātu.³” Daba ir devusi noteiktu skaitu ķermeņa daļu un orgānu, lai cilvēks izmantotu visu, kā daba noteikusi, lai kļūtu gudrāks, savaldīgāks un apskaidrotāks. Tiek mācīta paškontrolē, distancēšanās no πάθος//emocijām, novēršanās no afektiem; viņuprāt, nekādiem ārējiem apstākļiem, piemēram, sociālajam stāvoklim, nav nozīmes savstarpējās attiecībās, un nekas nav tā vērts, lai pret to vērstos asi vai pārlietu entuziastiski. Katjas Vogtas (*Katja Vogt*) apkopojumā ir redzams, ka stoiķi nevēlas iznīcināt emocijas, tikai savaldīt: „Ideālajam pārstāvim ir „labās jūtas”, ko rada vēlēšanās, kuras aizvieto iekāri, piesardzība, kas aizvieto bailes, un prieks, kas aizvieto baudu.”⁴ Stoiķi uzskaita vispārējās emocijas: baudu, sāpes, iekāri, bailes, kuras, kā stoicisma pārstāvji norāda, nevar kontrolēt, jo tās nav racionālas, tomēr tās var aizvietot ar racionālām atbildes jūtām, kas pauž mazāku emocionalitāti, lieku pārspīlējumu. Atbildes jūtas ir iracionāla vēlme izpausties

¹ Seneca (2007). *Dialogues and Essays* / David J. (Trans.), Reinhardt T. (Ed.). NY:Oxford University Press, p.7-10

² *Философия: энцикл. словарь* (2004). Под ред. Ивина А.А. М.: Гардарики, стр.824.

³ Šeit un turpmāk, ja nav norādīts citādi, bakalaura darba autores tulkojums

⁴ *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2013) Vogt, K. *Seneca*/ Zalta, E.N. (Ed.)

ar konkrētu reakciju, kuru vajadzētu apslāpēt vai aizvietot. No šīm četrām pamatsastāvdaļām rodas pārējās jūtas, piemēram, greizsirdība, un nožēla rodas no sāpēm un bailēm. Savukārt dusmas ir sava veida iekāre. Līdzīgas domas šajā tēmā paudis arī grieķu izcelsmes romiešu rakstnieks Plūtarhs (Πλούταρχος, 46.-120.g.), skaidrojot, ka jānošķir emocijas no prāta:

„Αί δὲ πραγματικά βουλαὶ καὶ κρίσεις καὶ δίκαιαι τῶν πολλῶν ἐμπαθεῖς οὖσαι δυσοδίαν τῷ λόγῳ παρέχουσι καὶ δυσκολίαν, ἐνισχομένῳ καὶ ταραττομένῳ περὶ τὸ ἄλογον, ἀνταῖρον αὐτῷ μεθ' ἡδονῆς τινος ἢ δέους ἢ λύπης ἢ ἐπιθυμίας (*Plut.De Virt.Mor.* 448a9-b2). Pūļa apdomība, spriedumi un uzskati, būdami emociju veidā, grūtības un traucēkļus rada prātam, jo iracionālā dēļ prāts ir ierobežots un uztraukts, tas [prāts] pretojas kādas baudas vai baiļu, vai sāpju, vai iekāres dēļ.”

Lai arī Plūtarhs kritizē stoiķus par cilvēka iedalīšanu tikai divās daļās, apvienojot dvēseli ar intelektu, viņš tāpat uzskata, ka stipras jūtas traucē prātam veikt tā funkcijas.

Stoicisma stūrakmens morāles psiholoģijā ir *ὁρμή* (impulss, reakcija, uzbrukums). Impulsi ir nepieciešami rīcībai, dvēseles kustībai, tomēr emocijas jānošķir no impulsa. Antīkās filozofijas pētnieks Tads Brenans (*Tad Brennan*) nosaka atšķirību: „Tas, kas nodala emocijas no citiem impulsiem, ir tas, ka tās ietver priekšmetu raksturojumu kā labu vai sliktu.”⁵ Šis lietu izvērtējums rodas no skatīšanās nākotnē, piemēram, iekāri izvēlas tāpēc, ka tā sagādā labumu vēlāk, savukārt bailes, ir apjēgšana, ka kaut kas ļauns notiks nākotnē. Stoiķi krasi nošķir labo un sliktu, viņi arī norāda, ka cilvēki pieļauj kļūdas, kad viņi sāk vērtēt, kas ir tikumisks, tāpat labs, un kas tāds nav. T. Brenans skaidro sīkāk: „Visi indivīdi mums apkārt, tāpat arī mūsu kultūra, likumi un institūcijas ir ļoti maldināti labā un sliktā izvērtējumā. Mēs rutīnas un pieraduma dēļ tādas lietas kā, piemēram, veselību, dzīvi, naudu, jūtas, cieņu un komfortu, pret kurām mums būtu jāizturas vienaldzīgi, vērtējam kā labumu, un tām pretējo - kā sliktumu, un visi šie vērtējumi ir nepareizi.”⁶ Tas ir tāpēc, ka, pēc stoiķu domām, tikai tikums ir labs, un tikai netikums ir slikts, viss pārējais ir pa vidu jeb vienaldzīgais. Cilvēki maldīgi uzskata veselību par labu un izvairās no slimības, jo vēlāk tai ir lielāka vērtība nekā slimībām, tomēr tas nav iemesls, kāpēc dzīties pakal šīm lietām. Ir nepareizi ticēt tam, ka nabadzība, sāpes ir sliktas, jo šādu absurdu domāšanu izraisa emocijas, kuras nav tuvu saprātam. Cilvēkam raksturīgas spēcīgas bailes no nāves, jo apzinās, ka cilvēks ir mirstīgs, bet

⁵ Brennan, T. (2006) *Stoic Moral Psychology*. In: Inwood, B. (Ed.) *The Cambridge Companion to the Stoics*. Cambridge: Cambridge University Press, p.269.

⁶ *Ibidem* p.264.

emocijas pārņem varu un liek apraudāt šo dabisko procesu. Seneka atbalstīja arī citu filozofu uzskatus, cik daudz tie iederējās viņa filozofijā, piemēram, pārņēma epikūriešu⁷ pārliecību par nāvi:

„Mors nec bonum nec malum est; id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est; quod vero ipsum nihil est et omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit; mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam (Sen.Cons.Marc. 6.19.5.5-9). Nāve nav nedz labums, nedz sliktums, jo tas var būt labums vai sliktums, kas kaut kas ir; patiesi, tas, kas pats nekas nav un visu nebūtībā aizved, nenodod mūs ne uz kādu veiksmi, jo sliktais un labais griežas apkārt kaut kam vieliskam.”

No nāves nav jābaidās, jo tā nav ietekmējama, un izvairīties no tās arī nav iespējams, tāpēc nevajag nodot sevi liekām emocijām par to, ko mainīt nevar. Lai arī tāds ir stoiķu skatījums uz nāvi, tā, visbiežāk vardarbīga, ir atrodama gan grieķu, gan romiešu drāmās. Tā arī lugu autori radījuši tēlus, kas nodevušies pārmērīgām emocijām, no kurām ir jāizvairās. Šo elementu var atrast arī romiešu stoiķu darbos.

N.T. Prats raksturo stoicisma veidotās Senekas attiecības ar ētiku: „Viņš ir dedzīgi, sāpīgi ieinteresēts viņa paša un citu morāles problēmās.”⁸ Turklāt Seneka nodarbojas ar tikuma un netikuma atšķiršanu vissīkākajās detaļās, iedziļinoties piemēros, vairāk uzmanības pievēršot praktiskajam, un ir pārliecināts, ka dažādas emocijas spēj atspoguļoties cilvēka fiziskajā izskatā.⁹ Kā antīkajā pasaulē pieņemts, tikai pieaudzis cilvēks ir racionāla būtne, kura spēj valdīt pār sevi un kurai ir jāpiedomā pie tā, kā rīkoties. „*Ratio vero dis hominibusque communis est; haec in illis consummata est, in nobis consummabilis (Sen.Ep. 92.27.3-28.1). Patiesi, saprāts dieviem un cilvēkiem ir kopīgs; viņos tas ir pabeigts, mūsos pilnveidojams,”* Tā Seneka skaidro atšķirību starp dieviem un cilvēkiem; daba un dievi ir tas, uz ko cilvēkiem ir jātiecas, lai kļūtu pilnīgi, pabeigti. Tikai tad, kad cilvēks dzīvo saskaņā ar *ratio* (saprāts, aprēķins) cilvēks spēj sasniegt laimi. Viņa darbi ir kā atpakaļ trieciens tā laikmeta sabiedrībai, kur valda noziedzība, vulgaritāte, bagātības, akla māņticība un autokrātija.

Jābūt dvēseles skaidrībai, kas noved pie laimes, un tā izpaužas jau cilvēka psihē un vēlāk arī uzvedībā. Lai to sasniegtu ne tikai pats, bet arī citi, ne tikai laikabiedri, viņš šos

⁷ Epikūrisms – filozofijas skola, kuras aizsācējs ir Epikūrs (Ἐπίκουρος, 341.g.-270.g.p.m.ē.), uzskata, ka jūtas pastāv ārpus prāta, dvēsele ir mirstīga, māca rast mieru nemierīgā pasaulē; teoloģija bez reliģijas.

⁸ Pratt, N.T. (1983) *Seneca's drama*. NC: The University of North Carolina Press, p.66.

⁹ *Ibidem* p.57.

padomus izklāsta rakstveidā. Dramaturģijai šajā ziņā ir ļoti nozīmīga loma, jo tā imitē dievišķo un cilvēcisko radītā pasaulē, kas neatšķiras no mūsu pašu dzīves. Jāatrod tikai pareizie nosacījumi, pareizās frāzes, un no drāmas var izveidot nepieciešamo piemēru savas filozofiskās idejas pierādīšanai. Tomēr drāma ir pieeja filozofijai, jo parāda, kā nevajag dzīvot. Tā var pamācīt pilsoņus rīkoties pēc konkrētiem principiem. Ošerovs skaidri raksturo Senekas paņēmieni, kā panākt didaktiku: „Tā kā pamācīšana, saskaņā ar Senekas stoicisko psiholoģiju, sacerēta no norādījumiem un piemēriem, bet traģēdija galvenokārt spējīga dot noraidošus piemērus, uz to izteikšanu koncentrēta īpaša uzmanība.”¹⁰ Drāma nav teorija, tā nevar pastāvēt bez tēliem, dialogiem un monologiem, bez attieksmes, bez spriedzes. Seneka raksta, ka teātris ir labs veids, kā izklāstīt savas idejas: „*Non vides, quemadmodum theatra consonent, quotiens aliqua dicta sunt, quae publice adgnosimus et consensu vera esse testamur?*” (*Sen.Ep.* 108.8.4-7). Vai neredzi, kādā veidā teātris atbalso, cik ir jebkā sakāma, ko mēs kopīgi atpazīstam un vienprātīgi apliecinām, ka tas ir patiess?” Viņš piekrīt, ka dzeja ir lielisks veids, kā izklāstīt savas domas, bet tieši teatrālā prezentācija spēj nest daudz vairāk, jo tikai tur kāds var sist plaukstu par saviem grēkiem (*Sen.Ep.* 108.9). Tas tā bijis vienmēr, nav pat atšķirības starp žanriem, jo arī Plauta (*Titus Maccius Plautus*, 254.-184.g.p.m.ē.) laikā romieši nāca uz komēdijām pasmieties par visām negatīvajām īpašībām, kas pašiem piemita. Seneka cenšas izmantot šādu taktiku gan ar, viņaprāt, pareizu vietu (teātris), gan ar pareizu domu (stoicisms), gan ar pareiziem piemēriem (nemirstīgie mīti). Senekas filozofija ir praktiski orientēta, autors gaida rezultātus. Varbūt pat ne savā laikā, jo ir svarīgi, lai viss paliek vairākām paaudzēm. N.T. Prats citē Otto Rēgenbogenu (*Otto Regenbogen*): „Stoicisma psiholoģija un ētika, romiešu asinis un romiešu kaislība, Senekas, Kaligulas un Nērona laika romieša, personiskā telpa.”¹¹ Savos darbos Seneka apvieno gan personisko pieredzi stoicismā, gan arī izmanto sava laika iezīmes, lai citi spētu saskatīt to, ko redz viņš, t.i., emociju pārņemto cilvēku, kurš ir pārāk attālinājies no tikuma, kurš vairs nesaskata realitāti, tāpat, tipisks romietis, kurš tur prātā askētismu un disciplīnu, kamēr alkātīgi izbauda visu, ko sniedz Roma. Seneka vērsas pret to un vēlas mainīt cilvēku uzskatus, lai būtu vieglāk un patīkamāk dzīvot saprātīgā pasaulē.

Traģēdiju ir pietiekoši daudz, lai varētu secināt, ka tajā brīdī, kad drāmas vissvarīgākie notikumi nav radušies pašu tēlu dēļ, tā ir zīme, ka autors nepasniedz dramatisku rīcību, bet

¹⁰ Ошеров, С.А. Сенека-драматург // Сенека (1983) *Трагедии* / Изд. подготовили С.А. Ошеров, Е.Г. Рабинович, под ред. Гаспарова М. Л. М.: Наука, стр.377.

¹¹ Pratt, N.T. (1983) *Seneca's drama*. NC: The University of North Carolina Press, p.77.

gan otrreizējo rīcības apskatu.¹² Tieši to dara Seneka, viņa tēliem traģēdijās nav savas dzīves, viņi ir Senekas meistarīgajās rokas un izdzīvo to, ko viņš liek tiem izdzīvot. Runājot par traģēdiju, Aristotelis (Ἀριστοτέλης, 384.-322.g.p.m.ē.) raksta šādi: „Traģēdija ir nevis cilvēku, bet gan viņu darbu, dzīves, viņu laimes un nelaimes atdarinājums. (...) Traģēdijas autors personām liek darboties ne tādēļ, lai tā atdarinātu viņu raksturu, bet raksturu atklāj tikai līdz ar darbību.”¹³ Drāma ir paredzēta cilvēku attiecību, jūtu izrādīšanai, un tāpēc šo žanru Seneka tik viegli pārņēma, padara sevi par 1.gs. atpazīstamāko dramaturgu. Viņa uzmanības lokā ir afektu pārņemtie, viņš izmanto savus tēlus kā saziņu ar publiku. Viņš kļūst ne tikai par tēlu balsi, bet arī par domām, rīcību. Domājot par to, kāds vēl varēja būt iemesls rakstīt tieši filozofiska rakstura lugas, jāatceras, ka kritis imperatoru nežēlastībā. P.Grimals raksta: „Tas ir naidis pret tirāniem un, kā antitēze šīm izjūtām, sapnis par taisnīgu valdnieku, kas spēj nomierināt savas dusmas.”¹⁴ To Seneka vairākkārtīgi pauž caur Agamemnona (*Agamemnon*) muti, uzsvērdams, ka tikai mērena varas izpausme spēj turēties ilgi.

Seneka mācījās par rētoru, viņš praktizējās, izmantojot mitoloģiskus sižetus, kas arī kļuva par viņa traģēdiju sižetiem. Deklamēt un tad to pārveidot, radīt dzeju un galu galā izveidot traģēdiju – iespējams, tas ir tieši tas, ko darīja Seneka. P.Grimals skaidro šo sakarību: „Tāpēc nevajag brīnīties, ka Seneka izdomāja savas traģēdijas kā ilustrāciju šīm vai citām idejām, un nolika par savu mērķi ne tik daudz personāžu raksturu analīzi, cik krīzes stāvokļu parādīšanu, ko pārdzīvo cilvēks, kas nolikts ekstremālā situācijā, kura liek viņa dvēselei atkailināt savu patieso būtību.”¹⁵ Seneka rakstīja savas traģēdijas ne rakstīšanas pēc, bet gan, domājams, izveidoja tās par konkrētām pamācībām. Nav teikts, ka viņa lugas tika uzvestas, visticamāk, ka tās lasīja, prezentēja, skandēja pasākumos, atpūtas vietās, mājas viesībās vai arī kur citur, kur tās atrada dzirdīgas ausis.

Runājot par deklamatoro stilu Senekas darbos, jāatceras, ka tieši uz oratora amatu viņa tēvs, Seneka Vecākais (*Lucius Marcus Annaeus Seneca*, 54.g.p.m.ē.-39.g.), virzīja dēlu, kad viņš studēja Romā. Tas ārkārtīgi ietekmēja Seneku, ko var just arī traģēdijās. Runas māksla un dramaturģija nav nemaz tik atšķirīgas – jāatstāj iespaids uz klātesošajiem, jāprot žestikulēt, izmantot balsi. Seneka strādāja ar to, ko prata darīt izcili. Par pašu deklamatoro stilu N.T. Prats raksta: „Deklamatorā latīņu valoda, lai arī aptver vairumu individuālu stilu, ir parasti kaislīga un ilustrējoša valoda. Tā gūst savu verbālo spēku no diviem pamatavotiem:

¹² Corrigan, R.W. (Ed.) (1966). *Roman drama: Plautus, Terence, Seneca and Horace*. NY: Dell, p.21.

¹³ Aristotelis (2008) *Poētika* / Ģiezens, A. (tulk.), Ķemere, I., Lāms, O. (red.) R.: Jāņa Rozes apgāds, 51. lpp.

¹⁴ Грималь, П. (2003). *Сенека, или Советь Империи* / Пер. Головиной Е.В., под ред. Бобровниковой Т.А. М.: Мол. Гвардия, стр.322.

¹⁵ Ibidem стр.324.

psiholoģiskiem traucējumiem un morālās domas.”¹⁶ Tas redzams Senekas darbos – dusmas, stress, sāpes, pārdzīvojumi, vēlme atriebties, arī mitoloģijas klātbūtne, kas ir dievu sods. Viņš praktizēja savu oratormākslu, izmantojot dažādas emocijas, padarot šo psiholoģiski noslogoto mākslu par viņa drāmas sākumu. Prats raksturo drāmas un rētorikas līdzības, citējot H.V. Kanteru (*Howard V. Canter*): „Viens zinātnieks atrada ne mazāk kā desmit veidus, kuros drāmas gaita „ir uzrakstīta, dodot aktierim vai deklamētājam piemērotu materiālu enerģiskai skandēšanai”. Piemēram: „daļas, kas ietver pēkšņas pārejas, kurās deklamētāja sejas izteiksme un balss veikli mainās ar jūtu maiņu”; rindas, „kas attēlo cilvēka emocijas, attēlotas kā iztēles uztveršana”.¹⁷ Bet ne tikai tas ir līdzīgs, jo oratori un aktieri ataino savu tēlu raksturus, domas, attieksmi un izteiksmi. Viņi nes saviem skatītājiem un klausītājiem kaut ko jaunu caur sevi; varbūt romietis nepiekritīs, ka aktieri un oratori ir līdzīgi šajā, tomēr mūsdienu izpratne noteikti tāda ir. N.T. Prats viņus apraksta kā blakus stāvošus: „Viņi ir uzbudinājuma un ciešanu virsotnē. Viņu emocijas, kuras izraisa mājas nesaskaņas, vardarbība, asinis vai sekss, ir uz ārpusi un tiek dzītas uz priekšu ar visu kaisli un diagnozi, ko verbālā tehnika spēj izdomāt.”¹⁸ Gan deklamēšana, gan drāma novieto savus personāžus kritiskās situācijās, kur valda spriedze, nemiers, dusmas, agonija. Filozofija sadarbojas ar rētoriku, pārtopot dzejā, ko materializē par traģēdiju. Gan rētorika, gan drāma neatveido tēlus kā individuālas personības – autoru balsis, tie ir autoru žesti; tie nav cilvēki, bet gan konkrētas emocijas, mākslīgi radīti vai pārveidoti tēli. Rētorikā ir jārada jauns tēls, kurš nesīs sava autora vārdus un pārliecību, bet traģēdijās Seneka paņem jau esošus mītiskos tēlus, labi pazīstamus, un izmanto viņu sākotnējo raksturojumu sev par labu, pārveido to spilgtāku, pārdabiskāku, emocionāli nelīdzsvarotāku un ieliek mutē, teikumu pa teikumam, savu attieksmi, pārdomas par vērtībām, kaislībām, raksturiem un tikumiem.

Senekas interpretācijas ļauj tēlus iedalīt pa kategorijām un darboties to ietvaros, kamēr, piemēram, citam autoram dusmas būs visur parādītas, izmantojot tās pašas leksēmas, tāpat ar kaislību un naidu, valodas stils ir monotons, tāpēc tas liek jo vairāk piedomāt pie vārdu izvēles, kā pastiprināt vai pavājināt kādu vārdu.¹⁹ Piecu lugu ietvaros Seneka leksēmu *furor* min vismaz 18 reizes, bet *furens*/trakojošs vismaz 6 reizes, bet ne jau šie vārdi vien apzīmē neprātu vai vājpātu. Seneka izmanto vārdu kārtību, sinonīmus, lai panāktu savu mērķi, cenšoties neatkārtoties bez vajadzības.

¹⁶ Pratt, N.T. (1983) *Seneca's drama*. NC: The University of North Carolina Press, p.146.

¹⁷ *Ibidem* p.151.

¹⁸ *Ibidem* p.152.

¹⁹ *Ibidem* p.152.

Dramaturgs izmanto mītus gan par Mēdeju, gan Faidru, gan Herkulesu. Lai labāk izprastu lugas sižetu, jāzina arī to, kas notika iepriekš - Jāsons atceļo uz Kolhīdu, kur satiek Mēdeju, valdnieka meitu un slavenās burves Kirkes krustmeitu. Mēdeja varonī iemīlas dievu iejaukšanās dēļ, un piedāvā savu palīdzību apmaiņā pret laulībām. Viņa Jāsona dēļ darīja briesmīgas lietas; viņa nogalinājusi pati savu brāli, sacērtot to gabalos, un iemetusi jūrā, likusi Pelija meitām nogalināt savu tēvu. Tad viņi dzīvojuši laimīgi Korintā līdz brīdim, kad valdnieks Kreonts, piedāvāja Jāsonam savu meitu Kreūsu. Senekas traģēdija sākas ar to, ka Mēdeja piesauc „tumšās” dievības – Hekati (rituāli, maģija, krustceļi) un pazemes valdnieku ar sievu, Plūtonu un Proserpinu, jo Jāsons viņu ir pametis.

Faidras stāsts ir nedaudz līdzīgs, jo viņa arī sastopas ar atraidījumu. Lai arī mītā vēstīts, ka tā ir dievu iejaukšanās, kas liek Faidrai kvēlot mīlā, Seneka to skaidri nepasaka, atdarinot Mēdejas gadījumu, kad, lai arī ir dievu un dievišķu spēku klātbūtne, pašas varones risina darbību. Mīts vēsta, ka Hipolīts atraidījis Venēru, jo nav vēlējies saistīties ar sievietēm, bet gan vēlējies būt Diānai uzticīgs mednieks, tāpēc mīlas un skaistuma dieviete uzsūtījusi Faidrai šo aizliegto mīlu, kas modinājusi viņā alkas saistīt sevi ar padēlu, kurš it nemaz nav bijis ieinteresēts mīlas lietās, vēl jo vairāk ar savu pamāti. Senekas *Faidrā* tas nav minēts, bet notiekošais apliecina, ka mīlestība ir kaislība, kuru ļoti viegli padarīt iznīcinošu. Faidras gadījumā šī slimīgā mīla ir Amora, Venēras dēla, darbs. Faidra mīl savu padēlu Hipolitu, kurš ir viņas vīra, varoņa Tēseja, un amazones dēls.

Trakojošais Herkules vēsta par to, kā varonis atgriežas no pazemes, nogalina Liku, kurš uzkundzējies viņa prombūtnes laikā, bet Junonas atriebības dēļ nogalina savu ģimeni. Junona ir tā pati dieviete, kas jau bērnībā viņam uzsūtīja čuskas un citas likstas, jo necieš Jupitera ārlaulības bērnus, tomēr vienmēr līdz šim Herkules spēja pārvarēt uzsūtītās nelaiemes, tāpēc Junona nosprieda atriebties visbriesmīgākajā veidā - uzsūtīja viņam neprātu.

Drāma atspoguļo reālijas, lasītājam parāda, kādas sekas ir konkrētai darbībai. Tēli drāmā ir cilvēki uz zemes. Seneka raksta: „*Nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes, quas male agamus, adsignat (Sen.Ep. 80.7)*”. Patiesi, nekas efektīvāk neraksturo šo cilvēku dzīvju izrādi, kur mums iedalītas lomas, kuras mēs nospēlējam slikti.” Seneka runā par to, ka cilvēkam ir iedalīta loma - būt bagātam vai nabagam, bet savas lomas slikti spēlējam, visbiežāk nabagais smaida atklātāk nekā bagātais. Drāma ir izglītošanas sistēmas stūrakmens antīkajā pasaulē; ne visi spēj tieši uztvert filozofijas abstraktumu, bet, jūtot līdzīgu varonim, cilvēki var pietuvoties kādai idejai, apdomāt to sev pieejamā un saprotamā veidā. Seneka vairo izpratni par pārmērīgām kaislībām gan caur traktātiem, gan caur empātiju traģēdijās.

2. *FUROR* IZPRATNE SENEKAS TRAKTĀTĀ *PAR DUSMĀM*

Vārdnīcā uzrādīts „*furor* – trakums, trakošana; niknums, neprātīgas dusmas; neprāts; kaislība; aizgrābtība, sajūsma, iedvesma; ekstāze”²⁰, tomēr attiecībā uz Senekas darbiem, jāpievērš uzmanība tam, ko ar šo vārdu izprot stoīķi. Stoicismā tas ir tuvs vājprātam – „psihisks un garīgs stāvoklis, uzvedība, pretējs prāta skaidrībai”²¹. Stoīķi uzskatīja, ka šie garīgie traucējumi nāk no kaislību pārpilnības un nespējas vai nevēlēšanās nest atbildību par savu morālo stāvokli, principiem. Tā to arī apskata Seneka, kurš to teorētiski skaidro darbā *Par dusmām*, bet traģēdijās pasniedz mākslinieciskā izpausmē. *Furor* ir trakums, *ira* augstākā pakāpe, tāpēc ir nozīmīgi izprast, ko pats Seneka ir rakstījis gan par dusmām vistiešākajā nozīmē, gan par pārmērīgām dusmām, kas iziet ārpus jebkādiem rāmjiem, vēl jo vairāk, kas rada šo neprātu, kas spēj cilvēku pazudināt, kā var ar to cīnīties, kā to nepieļaut sev klāt.

Par dusmām ir vēstule adresēta Novātam (*Annaeus Novatus*), Senekas brālim. Tas ir trīsdaļīgs darbs, kurā Seneka, tāpat kā pārējos traktātos, sevi pasniedz kā skolotāju, kura pienākums ir izklāstīt par morāles problēmām un veidiem, kā tās atrisināt. Pirmajā daļā jeb grāmata definētas dusmas, kā tās spēj kaitēt, otrā grāmata pievēršas tam, kāda ir dusmu daba, no kurienes tās nāk un kā ar tām cīnīties, trešā ir pirmo divu apkopojums, izklāstot arī, kā pamanīt šo afektu citos cilvēkos.²²

„*Quidam itaque e sapientibus viris iram dixerunt brevem insaniam* (*Sen.Ira* 1.1.2). Tā daži gudri vīri saka, ka dusmas ir īss neprāts,” raksta stoīķis Seneka. Latīņu valodā nav plašs leksēmu skaits, kas apzīmētu dusmas, tāpēc viņš iztiek ar *ira* un *iracundia* (straujas dusmas, nosliece uz dusmām, dusmu uzliesmojums, kas ātri pāriet), bet var manīt uzreiz, ka filozofs lieto vairākas leksēmas aprakstot neprātu vai trakumu: vārdi ar *furor* izcelsmi šajā darbā parādās 19 reizes, *insania* – 6 reizes, *ravidus*//trakums – 8 reizes, bet tālāk traģēdijās neizpaliek arī *dementia*//plānprātība, *amens*//bezprātīgs.

Seneka nosauc neprātīga un dusmu pārņemta vīra fiziskās līdžības: *audax et minax vultus*//pārdroša un draudīga seja, *tristis frons*//drūma pierē, *torva facies*//mežonīgs izskats, *citatus gradus*//strauja gaita, *inquietae manus*//nemierīgas rokas, *color versus*//mainījusies krāsa, *crebra et vehementius acta suspiria*//bieža un kaislīgāka elpošana (*Sen.Ira* 1.1.3).

²⁰ *Latīņu-latviešu vārdnīca* (1955). Sast. Apinis A., Čerfase L., Novakis H., Veitmane K. R.: Latvijas Valsts Izdevniecība, 373.lpp.

²¹ *Философия: энцикл. словарь* (2004). Под ред. Ивина А.А. М.: Гардарики, стр.81.

²² Seneca (1928) *Moral Essays*, Vol. 1 / Basore, J.W. (Trans.), Capps, E., Page, T.E., Rouse, W.H.D. (Eds.) London: Heinemann, NY: G.P.Putnam's Sons, p.8.

Dusmas var redzēt jau fiziski, kvēlojošas acis un citi sīkumi ir viegli pamanāmi, dusmas, atšķirībā no citām emocijām, „*eminet (Sen.Ira 1.1.7)//izceļas*” Filozofs piemin kvēlojošas acis, sārtus vaigus, norādot uz to, ka, lai vislabāk attēlotu dusmas, tās salīdzināmas ar sarkano krāsu, ar liesmām, kas deg cilvēka iekšā, pārmērību dēļ tas sārtums saskatāms uzreiz. Dusmas ir neglīts, pretīgs trūkums (*Sen.Ira 1.1.5*), šāds neglītums nepiemīt nevienam zvēram, izņemot cilvēku.

Seneka tālāk arī norāda, ka ir dažādi dusmu paveidi kā skarbs, rupjš, ārprātīgs (*Sen.Ira 1.4.1*), arī dusmu iemesli ir dažādi, visbiežāk tās ir sāpes, aizvainojums; tāpat kā cilvēki, arī dzīvnieki sāpēs paliek agresīvi, bet, atšķirībā no zvēriem, cilvēki var palikt dusmīgi un pat traki ne tikai ārējo apstākļu dēļ, tāpēc dusmas ir iznīcinošs spēks, kas vēlas graut, postīt, nodarīt pāri, sāpināt, tām nekas nav mīļš. Tās nav dabiskas, tās nepiemīt pat zvēriem, kuriem agresija ir tikai tad, kad ir apdraudēti, vien cilvēkiem tik daudz raižu sagādā kvēlojošas dusmas, no tām jāizvairās. Turklāt Seneka uzsver, ka tīkums ir spēcīgāks par dusmām un pašpietiekams, tāpēc tam nekad nav nepieciešama zemiska netikuma palīdzība, lai pārvaldītu prātu (*Sen.Ira 1.9.1*). Slikti ir tad, kad prātu tomēr pakļauj dusmas, jo dusmas pavada iracionāli lēmumi, Seneka pat raksta: „*O quam sollers est iracundia ad fingendas causas furoris (Sen.Ira 1.18.6)*. Ak, cik prasmīga ir aizkaitināmība vadot neprāta cēloņus.” Kad cilvēku ir pārņēmušas dusmas vai neprāts, viņš cenšas attaisnot visus lēmumus ar ļoti vājiem argumentiem. Nav pieļaujams, ka cilvēks pieņem lēmumus, nebūdam neitrālā emocionālā stāvoklī, jo tā var izvērsties par katastrofu. Līdzīgi izsakās Plūtarhs: „*Καὶ τὴν μανίαν αὐτὴν καθ' αὐτὴν ἢ Ἀντίκυρα θεραπεύει, μυχθεῖσα δ' ὀργῇ τραγωδίας ποιεῖ καὶ μύθους (Plut.De Cohib. 426b)*. Vājprātu pašu par sevi ārstē Antikira²³, bet sajaukts ar dusmām tas rada traģēdijas un stāstus.” Rakstot vairākus gadus pēc Senekas, arī viņš apcerēja dusmu ietekmīgo spēku, kas spēj radīt lielus postījumus; to nevar viegli izārstēt vai iemācīties apvaldīt, tāpēc vislabākais, ko var darīt, ir izvairīties no galējībām, tikai mērenībā ir laime.

Par dusmām otrās grāmatas beigās ir atrodams apraksts, kāds ir ātrākais ceļš uz neprātu: „*Alii nimio fervore rupere venas et sanguinem supra vires elatus clamor egestis et luminum suffudit aciem in oculos vehementius umor egestus et in morbos aegri recidere (Sen.Ira 2.36.4)*. Kādam vēnas pārāk lielā niknumā pārplīst, kliedziens izgrūž ārā spēku, nes asinis, spēcīgāk acīs mitrums ieplūsdams nosedz acu stiprumu, slimībā slimie atgriežas.” Cilvēks, kurš ir kaislību pārņemts, nekontrolē nedz savu ķermeni, nedz prātu, tāpēc tas nodara kaitējumu gan pašam, gan tuvumā esošajiem. Dusmas ir tas netikums, kas pārspēj citus, jo tās

²³ Antikira – pilsēta Grieķijā, kas senos laikos izslavēta ar to, ka tajā spēja pagatavot zāles vājprāta ārstēšanai (Boeotia digital cultural encyclopaedia).

ir ātras, nediskriminējošas, postošas. Tieši tāpēc, ka dusmas var uznākt pēkšņi, ka tās nevar paredzēt, tās ir tik bīstamas. „*Nullus affectus est, in quem non ira dominetur* (*Sen.Ira* 2.36.6). Nav tāda afekta, pār kuru nevaldītu dusmas,” uzsver Seneka. *Affectus* nāk no vārda *afficio* (apgādāt, ietekmēt), kas jau pauž domu, ka viss, kas ietekmē mūsu prātu, lielākā vai mazākā mērā ir saistīts ar netikumu, nevar pieļaut afektu dominanci. Dusmas ir pielīdzināmas liesmai, kas ar savu straujo dabu pat negribot var nodarīt ļoti daudz posta. Protams, ir jāmāk kontrolēt visas jūtas, tomēr dusmas kontrolēt ir grūti, bet neprātu nav iespējams, tāpēc Seneka kopumā aicina iznīcināt ļaunumu, kamēr tas vēl ir tikai sēklas izmērā, lai tas neizaug par neprātu.

Cilvēka prāts ātri tiek dusmu pārņemts, tās ir spēcīgas, panākumos augstprātīgas, neveiksmēs trakas, zaudējums padara tās tikai spēcīgākas, asākas (*Sen.Ira* 3.1.5). Savās pārdomās Seneka liek domāt, ka dusmas ir visuvarenas, ka tās ir pieredzējis katrs cilvēks, ka tās piemīt vienlīdzīgi gan grieķiem, gan barbariem, gan bagātiem, gan nabagiem, tās ir lipīgas, jo spēj pārcelties no viena indivīda uz veselu grupu un vēl plašāk, dusmas nešķiro pēc dzimuma, rases, ideoloģijas, tās iezogas un kvēlo tur, kur tām atļauj ienākt (*Sen.Ira* 3.2.1-4). Seneka *ira* identificē kā *pestilentia*, jo dusmas kā mēris „*imbecilla robustaque invadit* (*Sen.Ira* 3.5.1)//ienāk gan vājos, gan spēcīgos”. Ir skaidrs, ka dusmas vainagojas ar neprātu, tāpat kā mēris ar nāvi, tāpēc cilvēks nedrīkst pieļaut prāta nāvi.

Seneka savos darbos konkrēti vēršas pie lasītājiem un klausītājiem, lai tie spētu apdomāt paši savu dzīvi un izvairītos no vislielākā ļaunuma, kam viņš savas dzīves laikā ir pievērsis daudz uzmanības. Tragēdijās Seneka ar valodas līdzekļiem panāk dusmu un neprāta atainojumu, kas rodas pārmērīgu kaislību rezultātā, sagādājot tēliem tikai ciešanas.

3. *FUROR MĪLAS DĒĻ*

Senekas cenšas pieturēties pie savas pašizveidotās izpratnes par pasauli. Daudzās viņa traģēdijās var sastapt neprātu, piemēram, lugā *Tiests (Thyestes)* Atrejs sacērt Tiesta dēlus un pasniedz tos viņam pusdienās, tas ir *furor*, taču tas ir plānots, nevis mirkļa iespaidā sakāpināts. Arī traģēdijā *Agamemmons* Kassandrai un Klitaimnēstrai ir sava veida neprāts - dievs uzsūtīja neprātu meitenei paralēli viņas pareģošanas spējām, taču šī garīgā nestabilitāte neietekmē pašu darbību. Klitaimnēstrai vīra nogalināšana ir ne tik liels neprāts, cik pašsaprotama atriebība, kas atšķiras no Mēdejas, jo Mēdejas gadījumā ir redzams traģēdijas gaitā, kā šīs dusmas, vēlme pēc atriebības iedzen viņu prāta kaosā, liekot aizmirst visu, kas būtu svēts. Arī darba *Oidips (Oedipus)* beigās sastopamies ar neprātu – Oidips pats sev izrauj ārā acis, jo aptver, ka ir darījis visu, lai pareģojums piepildītos, pašam to negribot, bet viņa māte izdara pašnāvību turpat uz vietas.

Šķiet, ka Seneka ir izmantojis mītus, lai apskatītu dažādus neprāta cēloņus, tomēr šī darba mērķis ir apskatīt tās traģēdijas, kur *furor* ir vienīgā izeja, kad sievieti atraida mīlas dēļ (*Faidra*), kur *furor* ir pilnīgi loģisks risinājums pieaugošām dusmām (*Mēdeja*), kam par iemeslu arī kalpo mīlestības trūkums. Šo sieviešu *furor* cēlonis ir viens, tomēr iemesli rīkoties šī neprāta iespaidā ir citi.

3.1. *Furor* pieviltas mīlas dēļ

Traģēdijā *Mēdeja* nepārprotami redzama dusmu gradācija, pārmērīgas kaislības, kas ietver gan mīlestību, gan greizsirdību, gan naidu, gan prātam neaptveramu noziegumu atriebības vārdā. Tomēr vēl nozīmīgāk ir, ka *Mēdejā* nav Seneka jūtams tik ļoti kā morāles aizstāvis, bet gan kā psihologs, kurš nerisina pacienta problēmas, bet vēro tās, ar citu tēlu palīdzību komentē. S.A. Ošerovs uzskata, ka varbūt pat pret paša gribu, šajā darbā prāts un morālā taisnība nespēj uzveikt kaislības: „Ne gadījuma dēļ divu kaislību – mīlas un dusmu – pārņemtās varones tradicionālajā sarunā ar aukli, tā ne reizi neatsaucas uz kopējām morāles normām (...). Visas morālās sentences atdotas Mēdejai, un viņas kaisle nebarojas ar šķietamību: vaina ir pie Jāsona (ne velti Seneka, atkāpjoties no sava parauga Euripīda, liek Mēdejai uzzināt par Jāsona laulībām turpat uz skatuves, visu skatītāju acu priekšā, un pārvērst cīņu par Jāsonu atriebībā pret viņu). (...) Morālo kategoriju noteiktība, kas nepieciešama

drāmai – „piemērs”, zūd, saprāts, kas ir ētikas pamatlicējs, kļūst par kaisles kalpu. Tik tālu no savām doktrīnām Seneka nav aizgājis nevienā traģēdijā.”²⁴ Lai arī Mēdeja pati sevi attaisno par visiem iepriekšējiem noziegumiem („*Et nullum scelus irata feci: suasit infelix amor (Sen.Med. 136)*). Un nekādu ļaunumu būdama dusmās nedarīju: nelaimīga mīla mudināja.”), tas nenozīmē, ka šajā darbā zūd didaktika, jo, galu galā, Mēdejas pēdējais noziegums ir šausmīgs; turklāt briesmīgāks tāpēc, ka tas ir apzināts, tātad, ir iespējams no visa šī darba kopumā mācīties, jo tas sniedz sliktu piemēru. Galvenā pamācība ir rakstīta jau traktātā: „*Ira poenae adpetens est (Sen.Ira 1.6.5)*. Dusmas pieprasa atmaksu.” Šī traģēdija ir orientēta uz Mēdejas dusmām, kas pārtop naidā, vēloties atriebību. Viņā nostabilizējas neprāts, un tiek paveikts noziegums, kas ir atriebība Jāsonam.

Mēdejas prologa pirmais uzdevums ir „parādīt šīs eksplozīvās sievietes, kura pagātnē ir nogalinājusi mīlestības dēļ un arī tagad nogalinās pieviltas mīlas dēļ, kura ir cilvēks ciešanās par savu laulību, bet pārcilvēks savās atriebības spējās, iznīcības potenciālu”²⁵. Viņa jau no sākuma līdz nes savu vardarbīgo pagātņi uz tādu pašu nākotni. Senekas Mēdeja ir viena savās emocijās, savos dvēseles pārdzīvojumos, jo gan sieviešu koris, kas acīmredzami ir nostājies pret viņu, gan viņas aukle cenšas viņu atturēt no briesmīga darba. Lugas sākumā pati Mēdeja ieskicē gan to, kas ir noticis (laulības ar Jāsonu (*Sen.Med. 8*), aizbraukšana no mājām (*Sen.Med. 12*)), gan to, kas būs (Kreonta un Kreūsas nāve (*Sen.Med. 17*), Jāsona klaiņošana (*Sen.Med. 20-22*), viņas bērni būs līdzeklis atriebībai (*Sen.Med. 26*), viņas aizlidošana ar pūķa ratiem (*Sen.Med. 32*). Viss monologs ir pilns spēcīgu saukļu, Mēdeja pati cenšas sevi uzkūdit, iedrošināt: „*Per viscera ipsa quaere supplicio viam, si vivis, anime, si quid antiqui tibi remanet vigoris; pelle femineos metus et inhospitalem Caucasum mente indue (Sen.Med. 40-43)*. Pašās iekšās meklē ceļu mokām, ja dzīvo, dvēsele, ja kaut kas tev palicis no senā spēka; satriec sievišķīgās bailes un piešķir prātam Kaukāza neviesmīlību.” Jāsons pievīla viņās uzticību, viņas spēcīgo mīlu, šāds pavērsiens mazināja viņas burvju spējas, bet tikai uz īsu brīdi. Viņa ir atguvusi spēkus un gatava ķerties pie tādiem pašiem ieročiem, kas viņu atveda uz šādu dzīvi: slepkavības, viltība, viss, kas Hekates priesterienei ir pieejams: „*Quae scelere parta est, scelere linquenda est domus (Sen.Med. 55)*. Ar kādu ļaunumu iegūta, ar tādu ļaunumu jāpamet ir māja.” Viņa saka *scelus* (noziegums, ļaunprātība, neģelība), tātad pilnīgi apzinās savas rīcības briesmīgumu un arī sekas. Neskatoties uz to, viņa pārdzīvo, turklāt, ļoti pārdzīvo to, ka Jāsons pēc visa šī atsakās no viņas. Seneka māca: „*Proprium est magnitudinis*

²⁴ Ошеров, С.А. Сенека-драматург // Сенека (1983) *Трагедии* / Изд. подготовили С.А. Ошеров, Е.Г. Рабинович, под ред. Гаспарова М. Л. М.: Наука, стр.374.

²⁵ Pratt, N.T. (1983) *Seneca's drama*. NC: The University of North Carolina Press, p.82.

verae non sentire percussum (*Sen.Ira* 3.25.3). Sevišķi patiesa varenība ir nejust sitienu.” Mēdeja ir „dzīvais” piemērs tam, kas var notikt, ja uztver šo pāri darījumu saasināti – tas izraisa sāpes, dusmas, kas pāraug naidā, no kura nav tik vienkārši tikt prom.

Kad Jāsons ir ticis vaļā no „*thalamis Phasidis horridi* (*Sen.Med.* 102)// kolhīdienes briesmīgās laulības gultas”, viņš gatavojas svinēt kāzas ar valdnieka meitu, tomēr sākumā Mēdeja nedomā, ka viņš to dara aiz brīvas gribas: „*Quid tamen Iason potuit, alieni arbitri iurisque factus?* (*Sen.Med.* 137-138). Ko gan Jāsons var, sveša valdnieka varā nokļūvis?” Viņa tic, ka viņai ir lemts būt Jāsona atmiņās, ja ne kopā ar viņu, lai gan pārmet vīram, ka viņš viņu pametis vienu svešā zemē, nonievājot viņas nopelnus. Lai arī viņa izsaka to, kas varētu izklausīties kā draudi: „*Adeone credit omne consumptum nefas* (*Sen.Med.* 123-124). Viņš tic, ka tiktāl viss nekrietnums izlietots.” *Nefas* ir jebkas nelikumīgs, pat grēcīgs, Seneka lieto šo apzīmējumu, jo gan brāļa slepkavība, gan bērnu nonāvēšana ir grēcīga rīcība. Viņa bija gatava mīlas dēļ izdarīt nelikumīgo vienreiz, būs gatava arī otreiz.

Mēdeja visā vaino Kreontu, viņa izjūt dusmas pret valdnieku, kurš „uzbāžas” Jāsonam ar savu meitu, tāpēc ir nolēmusi Kreonta namu nodedzināt kopā ar visu valdnieka saimi (*Sen.Med.* 146-150). Apbrīnojami, cik bezkaislīgi viņa runā par Kreonta nogalināšanu, tas šķiet viņai kā pašsaprotams, viņš viņai ir tikai traucēklis. Mēdeja vēl nav tikusi tālāk par dusmām un naidu, bet var novērtēt to, ka viņas dusmas ir neapvaldāmas, jo ne kurš katrs spētu spert šādu izmisīgu soli. Uz to asi reaģē viņas aukle, kas mudina, lai viņa nerunā tādas lietas par valdnieku, lai arī pati ir Kolhīdas valdnieka meita: „*Ira quae tegitur nocet; professa perdunt odia vindictae locum* (*Sen.Med.* 153-154). Dusmas, kuras slēptas, ievaino; atklāti parādīts naiids bojā iemeslu atreibībai.” Mēdeja uzstāj, ka nav iespējams šādas sāpes viņai slepus izciest, Seneka gan apgalvo, ka „*diutius irascimur omnes quam laedimur* (*Sen.Ira* 3.27.1)//ilgāk mēs visi dusmojamies nekā mums sāt”, tāpēc var jau saprast, ka Mēdejas sāpes ir pārveidojušās par aizvainojumu, kas pāraug aklās dusmās. Sarunā ar aukli var redzēt didaktiskas sentences, kas, pareizā kontekstā izmantotas, mudina uz rīcību – „*fortuna fortes metuit, ignavos premit* (*Sen.Med.* 159)//veiksme baidās no stiprajiem, bailīgos nospiež” un „*numquam potest non esse virtuti locus* (*Sen.Med.* 161)//vienmēr var būt vieta drosmei”. Ja piever acis uz faktu, ka runā par atreibību un cilvēku sadedzināšanu, šāds uzmundrinājums ir pat ļoti slavējams. Aukle uzsver, ka pēc atreibības būs sods, burvei tas nešķiet kā drauds, viņa ir pārliecināta par to, ko vēlas izdarīt ar Kreontu, jo vairāk sodāma viņa vairs nevar būt – Mēdeja ir pazaudējusi Jāsona mīlestību, jo viņš viņu pievīla.

Grieķu valdnieks satiek kolhīdieti un uzsāk ar to sarunu, lai gan neuzrunā viņu tieši, bet gan trešajā personā, jo ir acīmredzams, ka viņš no viņas baidās, viņš nevēlas Mēdeju nedz

redzēt, nedz dzirdēt, tomēr Mēdejas vārdā atkal Seneka pauž savas domas par to, kādam nevajadzētu būt valdniekam: „*Iniqua numquam regna perpetuo manent (Sen.Med. 197)*. Nekad netaisna valdīšana netraucēta nepaliek.” Kreonts, nevēlēdamies šķīst kā slikts valdnieks, dod piekrāptajai vārdu, kas to pilnībā izmanto, lai norunātu garu monologu, kas iesākas ar vārdiem, kurus ielicis filozofs tai mutē: „*Difficile quam sit animum ab ira flectere (Sen.Med. 203)*. Cik grūti dvēseli no dusmām būtu griezt.” Traktātā *Par dusmām* var atrast piemērotu turpinājumu šai domai, kāpēc ir tik grūti atkāpties no liesmojoša naida: „*Haec non secus quam fulmina procellaeque (Sen.Ira 3.1.4)*. Šis nav savādāk kā zibens un vētra.” Dusmas salīdzināmas ar nevaldāmu dabas stihiju, kura tikai pastiprinās; tādas pašas ir Mēdejas jūtas, kura nemaz nenoliedz, ka ir vainīga pie visa, kas noticis, sākot ar palīdzību Jāsonam, beidzot ar ierašanos Korintā (*Sen.Med. 247*). Šajā sarunā Kreonts ir veiksmīgi izvēlējis Mēdeju raksturojošus vārdus – „*malorum machinatrix (Sen.Med. 266)*”/launuma rosinātāja”, kas pauž viņas spēju būt viltīgai, nekrietnai, lai panāktu savu.

Pateicoties Mēdejas auklei, var uzzināt, kā burve izskatās no malas, turklāt šis raksturojums pilnīgi atbilst tam, ko Seneka min, rakstot par dusmu un neprāta pārņemtā fiziskām īpašībām:

„*Recursat huc et huc motu effero, furoris ore signa lymphati gerens, flammata facies spiritum ex alto citat, proclamat, oculos uberi fletu rigat, renidet: omnis specimen affectus capit, quo pondus animi vergat, ubi ponat minas, haeret: minatur aestuat queritur gemit (Sen.Med. 385-390)*. Skrien šurp un turp mežonīgi kustoties, trakojoša neprāta zīmes mutē lasāmas, liesmojošs izskats, elpu no dziļuma ceļ, klieudz, acis bagātīgā slapjumā skalo, priecājas: visus veidus kaislības ņem, kur dvēseles smagums sliektos, kad draudi ir, svārstās: draud, kvēlo, vaimanā, smejas.”

Mēdejas „*furor exundat (Sen.Med. 391)*”/neprāts pārplūst”, viņa vairs nav vienkārši dusmīga un naidpilna, viņa trako, asinis vārās, dusmas verd. Tas nepārprotami sasauca ar traktātu *Par dusmām*, kur pirmajā grāmatā Seneka raksturo, kā izskatās dusmīgie, neatšķīroties no neprātīgajiem: Mēdeja *recursat huc et huc*//skrien turp un šurp, tātad viņai ir *citatus gradus*//strauja gaita, Mēdejas mute *furoris signa lymphati*//trakojoša neprāta zīmes nes, viņai šobrīd ir *audax et minax vultus*//pārdroša un draudīga seja, Mēdeja *spiritum ex alto citat*//elpu no dziļumiem ceļ, tātad, kolhīdieteī ir *crebra et vehementius acta suspiria*//bieža un kaislīgāka elpošana, Mēdejai ir *flammata facies*//liesmojošs izskats, Seneka raksta, ka sejai ir *color versus*//mainījusies krāsa (*Sen.Ira 1.1.3*). Seneka pārceļ no traktāta šo raksturojumu uz

tragēdiju, lieliski ļaujot vizualizēt to, kā izskatās šī menāda²⁶ (*Sen.Med.* 383), kas pēc sarunas ar Kreontu ir nesavaldāma. Viņas aukle ir satraukusies par Mēdejas dusmu pazīmēm, jo apzinās, ka viņai aug prātā doma par neiedomājamu noziegumu, atriebību par visām viņai piedzīvotajām sāpēm: „*Magnum aliquid instat, efferum immane impium!* (*Sen.Med.* 395). Kaut kas liels notiek, mežonīgs, neierobežots, bezdievīgs!” Aukle jau paredz ļaunu, tāpēc cenšas Mēdeju atturēt no cīņas, vēlas, lai viņas sirds atmaigst, uz ko Hekates priesteriene, īsta neprāta pārņemtā brīdī, atbild: „*Sola est quies, mecum ruina cuncta si video obruta: mecum omnia abeant. trahere, cum pereas, libet* (*Sen.Med.* 427-429). Miers ir tad, ja redzu visu, kas tiek pārņemts, līdz ar sevi krītošu: lai ar mani viss aizietu. Ir patīkami aizraut [visu], kad pats ej bojā.” Šāda atbilde tik tiešām ir piemērota neprātā kritušai sievietei, kas cīnās pati ar sevi, kā tas redzams viņas iekšējā monologā, kurā sevi attaisno, pielīdzina savas dusmas citu dusmām, tomēr neviens nespētu „*inhibere impetum irasque* (*Sen.Med.* 413-141)//atturēties no uzbrukuma un dusmām”, turpat arī paziņo: „*Sternam et evertam omnia* (*Sen.Med.* 413-141). Izsvaidīšu un apgriezīšu visu otrādi”. Viss monologs ir Mēdejas nestabilā prāta paraugs – viņa apzinās savas ciešanas un ir attaisnojusi sevi jēlkādam atriebības veidam, tajā pašā laikā atceras par mīlu pret Jāsonu, tomēr nespēj saprast viņa cietsirdīgo un glēvo dabu, ka viņš pat nenāk ar viņu aprunāties, bet Mēdeja nebūt nesūdzas un arī nebaidās ne no Kreonta, ne no dieviem: „*Invadam deos et cuncta quatiā* (*Sen.Med.* 424-425). Uzbrukšu dieviem un satricināšu visu.” Mēdejas nodošanās savam mērķim ir tikai apskaužama, jo, lai arī šis mērķis nav cēls, drīzāk briesmīgs, naidpilns un asinskārs, tomēr ir jāapbrīno viņas spēja paralēli šīm augošajām dusmām, neprātam, kas viņu pārņem, racionāli apdomāt iespējas un dažādus risinājumus viņas problēmām; ir skaidrs, ka šie nav tikai tukši draudi. Tomēr šīs izjūtas ātri tiek aizmestas prom, kad ir skaidri saprotams, ka viņa ir pārāk nestabila, lai būtu kaut nedaudz racionāla, viņa vēl joprojām mīl savu vīru, savu bērnu tēvu un cer uz kopīgu nākotni.

Pirmo reizi, kad lasītājs iepazīstas ar Jāsonu, viņš tiek parādīts kā moku tramdīts vīrs, kurš nezina, kuru pusi izvēlēties, jo viņa izvēles ir tikai starp nāvi no Kreonta rokas, ja paliek ar Mēdeju, vai būt neuzticīgam, ja piekrīt laulāties. Šajā brīdī rodas dažas neskaidrības, jo sanāk, ka Mēdejai ir taisnība, ka Jāsons precas ne aiz brīvas gribas, tāpat viņš vēl joprojām mīl Mēdeju un atzīst, ka viņa ir daudz ko darījusi viņa dēļ: „*Si vellem fidem praestare meritis coniugis* (*Sen.Med.* 434-435). Ja izvēlēšos uzticību pie laulātās nopelniem likt.” Tajā pašā laikā izskatās, ka Jāsona motīvs laulībām ir ļoti praktisks – viņš nevēlas mirt, turklāt uztraucas, ka „*sequeretur necem proles parentum* (*Sen.Med.* 439-440)//bērni varētu sekot vecāku nāvei”.

²⁶ Menāda (gr.val. *μαινάδα*) – sieviete, kas pielūdza vīna, reibuma un mistēriju dievu Dionīsu. Tās zināmas kā mežonīgas, neprātīgas sievietes, kuru uzvedību nevar paredzēt.

Nav tā, ka Jāsons ir vienīgais gādīgais vecāks, tomēr līdz šim Mēdeja ne reizi nebija iedomājusies iesaistīt šajā savus dēlus, Jāsons ir pārvērtējis savu laulāto, sakot, ka viņai pašai bērni rūp vairāk par laulību (*Sen.Med.* 443), jo ir skaidrs, ka, lai arī Mēdeja līdz noziegumam nav saucama par sliktu māti, tā kā tos mīl, tomēr tas, ko viņa jūt pret Jāsonu ir kaut kas spēcīgāks. Mirkli, kad ierauga vīrieti, burve mudina: „*Fugimus, Iason: fugimus (..), pro te solebam fugere (Sen.Med.* 447-449). Bēgam, Jāson: bēgam, esmu radusi tevis dēļ bēgt.” Viņa piekāpjas, tajā pašā laikā par viņu nedaudz ņirgājas, atgādinot par visām vietām, kur kopīgi ir bijuši, pareizāk, kur viņa viņam ir palīdzējusi, galu galā Jāsons ir „*ingratus (Sen.Med.* 465)// nepateicīgs”. Viņa ir ziedojuši viņa dēļ visu, kas tai bijis: „*Tibi patria cessit, tibi pater, frater, pudor (Sen.Med.* 488). Tevis dēļ pamesta dzimtene, tevis dēļ tēvs, brālis, gods.” Tas raksturo Jāsona un Mēdejas lietišķās attiecības, ko Kolhīdas valdnieka meita ir ziedojuši savas mīlas dēļ, tomēr viņas vīrs arī vēlas izcelties ar dāsnumu un apgalvo, ka Kreonts esot gribējis viņas nāvi, bet Jāsons ar asarām esot viņu pierunājis tikai uz izsūtīšanu, uz ko Mēdeja skarbi, bet atklāti atsaka: „*Poenam putabam: munus ut video est fuga (Sen.Med.* 492). Es domāju, ka tas ir sods: redzu, ka bēgšana ir dāvana.” Šajā dialogā Jāsons pielīdzināms auklei, kas arī, asarām līstot, cenšas pierunāt Mēdeju rimties, lai tā nestājas pretī valdniekam – Jāsons saka: „*Gravis ira regum est semper (Sen.Med.* 494). Valdnieku dusmas vienmēr ir smagas,” bet aukle: „*Nemo potentes aggredi tutus potest (Sen.Med.* 430). Nevienš nevar varenajiem uzbrukt, būdams aizsargāts.” Nav Jāsonam drosmes arī tajā brīdī, kad Mēdeja aizrāda, ka visi viņas grēki pieder arī viņam pašam, bet viņš pilnīgi atsakās uzņemties jēlkādu atbildību par izdarīto (*Sen.Med.* 498-499), viņš apzinās, ka visi ir sievas nopelni, tāpēc nevēlas arī, lai viņam būtu kāds sakars arī ar noziegumiem. Būtībā Jāsons viņu redz tikai kā savu bērnu māti, kas viņam nedaudz palīdzējusi. Nav jābrīnās, kāpēc burves dusmas tikai aug un viņa paziņo, ka tie nav viņas bērni (*Sen.Med.* 507), kuri ir Jāsona vārgā vieta. Tiklīdz viņš aiziet, Mēdeja aicina visus spēkus nostāties viņas pusē, lai var darīt gan to, ko ir spējīga, gan to, ko nav spējīga. Saruna ar Jāsonu ir uzkurinājusi viņas dusmas līdz naidam, ko nu jau jūt pret vīru.

„*Caecus est ignis stimulatus ira nec regi curat patiturve frenos aut timet mortem: cupit ire in ipsos obvius enses (Sen.Med.* 591-594). Akla liesma ir uzkurta no dusmām, tai nerūp vadītājs, tā necieš grožus un nebaidās no nāves: tā vēlas savienoties ar pašas zobeniem,” tā dzied koris, kurš vispārīgi raksturo esošo situāciju, vispārināts morāls vērtējums tam, kas notiek, kas notiks. Lai arī šis fragments nav saglabājies pilnīgi, pēc esošām rindām var spriest, ka koris runā par briesmīgām beigām, visiem ar nāvi ir jāizpērk sava vaina, neatkarīgi no tā, vai tas ir spīts, nepaklausība vai asinskāre. Koris min mitoloģiskus notikumus, kuriem nav tieša sakara nedz ar notiekošo, nedz ar pašu traģēdiju, tas vispār cenšas izvairīties no esošajām

problēmām, sākumā izvērsti salīdzinot niknas, pieviltas sievietes naidu ar dažādiem dabas spēkiem, bet vēlāk runājot par notikumiem, kas ir saistīti ar jūru, konkrēti, minēti ir tie varoņi, kas devušies pāri jūrai kuģī *Argo*. Tas ir nepārprotams brīdinājums tiem, kas ir palīdzējuši, tiešā vai netiešā veidā, Mēdejai un Jāsonam sastapties. Ja visi pazīstamākie (Tifījs, Herkules/Hērakls, Hīls, Idmons, Meleagrs u.c.) argonauti ir gājuši bojā, tad tas sagaida arī Mēdeju un Jāsonu, varētu teikt, ka tas ir piekrāptās jūras lāsts.

Auklei sirds stingst šausmās, jūtot, ka tuvojas liela nelaime, jo Mēdeja jau ir kaut ko izdomājusi, jau kaut ko ir izplānojusi. No 676. līdz pat 739. rindai šis tēls atstāsta to, ar ko pašlaik nodarbojas Mēdeja – taisa indi, piesaucot dažādus pazīstamus mitoloģiskos čūskveidīgos (Pītons, Hidra, pūķis, ko pati bija aizmidzinājusi), no kurām viņa savāc un sajauc kopā kodīgu dziru. Aukle šo tumšo burvi nosauc par „*scelerum artifex* (*Sen.Med.* 734)//ļauņuma mākslinieku”. Tas skaidri attēlo to, kas Mēdeja ir, galvenokārt, burve, vēlāk tikai meita, sieva un māte. Pie nāves dziras viņa pievieno arī dziesmu, kas adresēta visiem nāves dieviem, viņa dzied par to, ko viņa ir darījusi šo tumšo spēku labā – klaiņoja par birzīm ar izlaistiem matiņiem un basām kājām (*Sen.Med.* 752-754), asiņainām rokām vainagus pina (*Sen.Med.* 771), turklāt Mēdeja pati sevi arī nosauc par menādu (*Sen.Med.* 806), pilnīgi apzinoties, ka viņa ir pielīdzināma trakojošai sievietei. Interesanta ir pašas Mēdejas atvainošanās, ka pārāk bieži piesauc šos spēkus, lai arī „*eadem est semper Iason* (*Sen.Med.* 815-816)//tas pats iemesls vienmēr ir Jāsons”. Viņas ziedošanās šai mīlai pret Jāsonu ir acīmredzama un arī viņa to redz, jo lai arī viņa ir vājprātīga, neprātīga, skarba, ļauna, atriebīga, viņa ir arī ļoti gudra, vismaz gudrāka par Jāsonu un ar to pietiek. Šajā posmā viņa ir uz robežas starp naidu un starp neprātu.

Koris atkal jau sauc Mēdeju par menādu (*Sen.Med.* 849), piemin arī viņas neprātu, jautājot: „*Quod impotenti facilius parat furore?* (*Sen. Med.* 8951-8952). Ko vardarbīgā neprātā vieglāk plāno?” Korintas pilsoņi arī raksturo burves trakuma izpausmes:

„*Vultus citatus ira riget et caput feroci quatiens* (...). *Flagrant genae rubentes. Pallor fugat ruborem, nullum vagante forma servat diu colorem. Huc fert pedes et illuc, ut tigris* (*Sen.Med.* 853-863). Satrauktais skatiens dusmās stingst un galvu mežonīgi kratīdama (...). Kvēlo liemojošie vaigi. Bālums padzen sārtumu, nekādu krāsu izskats neglabā ilgi. Šurp un turp nes kājas kā tīģeriene.”

Visas tās pašas trakuma pazīmes, kas minētas iepriekš – strauja gaita, sejas krāsas maiņa, turklāt, viņu vēl pielīdzina tīģerienei, kas ir satrakojusies, jo tai atņemti bērni.

Kolhīdiete tiek pasniegta kā neprātā kritusi, pamesta sieviete, kuras atriebības kāre padara viņu par vēl spēcīgāku nekā viņa bija. Mēdeja ir ļāvusies šīm dusmām, kas piepilda ar vēlmi atdarīt ļaunu, Seneka viņas situāciju skaidro ar to, ka viņa ir atļāvusi atriebībai ienākt sevī : „*Ultio doloris confessio est (Sen.Ira 3.5.8)*. Atriebība ir sāpju atzīšana.” *Dolores*//sāpes Seneka bieži izmanto Mēdejas kontekstā, uzsverot, ka tieši sāpes, ciešanas ir mudinājušas spert šos liktenīgos soļus tuvāk neprātam. Turklāt, ne tikai viņa ir atzinusi šīs sāpes, bet arī ir atradusi vainīgo, kuru, absolūti ne pēc Senekas filozofiskās mācības, vēlas sāpināt. Koris pauž Mēdejas nespēju cīnīties ar sevī iekšā esošajām emocijām: „*Frenare nescit iras Medea, non amores; nunc ira amorque causam iunxere: quid sequetur? (Sen.Med. 866-869)*. Nezina Mēdeja, kā iegrozot dusmas, nedz mīlu; tagad dusmas un mīla sajaucas uz kopēju mērķi: kas sekos?” Šie baisie vārdi ir patiesi, jo šī mīlestība pret Jāsonu, tā pati mīla, kas lika nodot tēvu, dzimteni, nogalināt brāli tik briesmīgā veidā, piemānīt Pelija meitas, lai tās nogalina savu tēvu, tagad liek Mēdejai kvēlot dusmās, vēloties izrēķināšanos, vēloties nodarīt vīrietim, kuru tik stipri mīlēja, pēc iespējas sāpīgāk. Šajā brīdī pat ir grūti runāt par mīlestību, jo tas, ko viņa tagad jūt, nav mīla. Tā ir izkropļota kaisle, kas savijusies kopā ar sāpēm, naidu, nesapratni. Mēdeja ir pievilta, iespējams, ka Seneka, domājot par viņas emocionālo stāvokli, kaut kādā veidā saprata šo nelaimīgo burvi, jo „*nilhil asperum territumque palpanti est (Sen. Ira 3.8.7-8)*//neviens, kas glaudīts, nav nobijies un nežēlīgs”. Mēdeja utopiski cerēja uz kopīgu laimi, kas viņiem būs, bet tā vietā ir viņa ir izmisusi un viņas vienīgie sabiedrotie ir *dolores*//sāpes, *ira*//dusmas, *odium*//naids, *ultio*//atriebība, *furor*//neprāts un *scelus*//noziegums.

Bez visiem iepriekšējiem viņas ļaunajiem darbiem, ziņnesis atskrien un paziņo par klāt nākošajiem, viņš saka, ka gan tēvs, gan meita ir sadeguši, nav vairs Korintai valdnieka. It kā runājot par liesmu, it kā runājot par Mēdejas neapdzēšamajām dusmām, ziņnesis atbild korim: „*Alit unda flammis, quoque prohibetur magis, magis ardet ignis (Sen.Med. 888-889)*//ūdens baro liesmas, jo vairāk uguns tiek traucēta, jo vairāk tā deg.” Tā nepārprotami ir Hekates priesterienes burvestība, kas, tāpat kā viņa, ir nenodzēšama, neapturama, kamēr nepaveiks to, uz ko tik strauji virzās. Jau vairākkārtīgi ar Mēdeju tiek asociēta uguns – pirmkārt, zināms, ka viņa ir Hēlija, saules dieva, mazmeita, otrkārt, jau pašā sākumā viņa lūdz *flagrantibus loris*//degošus grožus, *ignifera iuga*//liesmojošus zirgus (*Sen.Med. 33-34*), atbildot auklei uz to, ka viņai neesot līdzekļu, lai stātos pretī valdniekam, kolhīdiete atgādina, ka viņai ir *mare, terra, ferrum, ignis, dei et fulmen (Sen. Med. 166-167)*//jūra, zeme, dzelzs, uguns, dievi un zibens, pašai Mēdejai ir „*flammata facies (Sen.Med. 387)*//liesmojošs izskats”, runā par *vindices flammis*//atriebēju liesmām (*Sen.Med. 532*), kad aicina Jupiteru vai nu viņu vai Jāsonu saspert ar saviem zibeņiem, un protams ļoti precīzi atklāj, kā mirs Kreūsa: „*Imas urat*

serpens flamma medullas (*Sen.Med.* 818-819). Dziļākās kaulu smadzenes lai aizdedzina lēni lieņošā liesma.” Kreūsa nevis vienkārši sadegs, bet lēni liesmas mēle aizvīsies līdz dziļākajiem viņas ķermeņa stūriem. Mēdeja iemieso uguni, kas, ja pieskatīta, mīlēta un aprūpēta, silda, bet tiklīdz to palaiž vaļā, pieviļ, spēj pārvērsties nekontrolējamā ugunsgrēkā.

Lai arī Mēdeja vairs nav kontrolējama, viņa vēl pati nav atlaidusi visas domas par Jāsonu; pat tagad, kad ir atriebusies Kreontam un viņa meitai, burve prāto, vai ir vajadzīgs atriebties arī vīram, jo „*amas adhuc, furiosa* (*Sen.Med.* 897)//mīli vēl, neprātīgā”, bet tajā pašā laikā „*fas omne cedat, abeat expulsus pudor* (*Sen.Med.* 900)//pienākumi visi lai zūd, lai aiziet kauns padzīts”, jo viņa ir izdomājusi, ka atriebei ir jābūt, vairs viņa nav meitene, kura ir *furor* pārņemta, tagad viņa ir Mēdeja (*Sen.Med.* 909-910). Ar to var saprast, ka jau sākotnēji viņa ir uz to augusi, bet tagad no mazas meitenes, jaunavas, pārtapusi par sievietei, sievu, māti, paturot savu neprātu pie sevis, jo līdz šim Mēdeja ne reizi Jāsona priekšā nav izrādījusi savu neprātu klaji, ir skaidrs, ka viņa ir dusmīga, tomēr īstais neprāts Jāsonam nav redzams līdz brīdim, kad viņa veic pašu briesmīgāko darbu. Kolhīdienes pēdējā garākajā monologā var redzēt augstāko *furor* uzliesmojumu, jo viņa priecājas par to, ka norāva brālim galvu, ka atņēma tēvam aunādu, apmānīja Pelija meitas, tādējādi nogalinot pašu Peliju (*Sen.Med.* 911-914), šobrīd viņai viss ir vienalga, jo viņa „*crevit ingenium malis* (*Sen. Med.* 910)//ir sapratusi ļaunuma dabu”. „*Ad omne facinus non rudem dextram afferes* (*Sen.Med.* 915). Sūtīsi labo roku uz visādiem mežonīgiem darbiem,” tas ir nerprāts, kura dēļ Mēdeja vairs neiegrožo sevi, dodot vaļu savam sākotnējam, dabiskajam spēkam, kas tika ierobežots aiz mīlas pret Jāsonu, tomēr tagad, kad mīlestība ir sajaukusies kopā ar briesmīgu naidu, kad Jāsons, lai arī vēl joprojām mīlēts, viņu nodeva un pameta, viņai vairs nekas nav svēts. Viņa labi saprot, ka ir neprāta varā, pretēji stoicisma mācībai, necenšas no tā izvairīties, jo vēlme atriebties savu sāpju dēļ ir pārāka.

Furor ir redzams gan Mēdejai iekšā, gan ārā; šis kāpinājums ir sasniedzis savu augstāko punktu – Mēdeja atsakās no realitātes, sev iestāstot, ka tie bērni, kurus dzemdēja no Jāsona, patiesībā ir Kreūsas radītie. Savā neprātā saka par sevi „*stulta* (*Sen.Med.* 919)//muļķe” jo neesot pagaidījusi, kamēr Kreūsa radīs savam jaunajam vīram bērnus, tomēr tas viņu neaptur, lai sagādātu sāpes Jāsonam, turklāt viņa ir atradusi attaisnojumu šim asinsdarbam: „*Liberi quondam mei, vos pro paternis sceleribus poenas date* (*Sen.Med.* 924-925). Bērni, iepriekš manējie, jūs par tēva noziegumiem atmaksu dodiet.” Bet tieši tāpēc, ka tā nebija Mēdejas pašas ideja, to viņai galvā iesēja Jāsons, kad tik ļoti uzkrītoši uztraucās par savu bērnu likteni, viņa šaubās par savas rīcības pareizumu. Pēkšņi neprātīgajā atgriežas cilvēciskais: „*Cor pepulit horror, membra torpescunt gelu pectusque tremuit. Ira discessit loco materque tota*

coniuge expulsa redit (..) *Melius, a, demens furor* (*Sen.Med.* 926-930). Sirsds šausmās sitas, locekļi paliek stīvi un krūtis dreb. Dusmas atbrīvo vietu un, pēc tam, kad laulātā ir padzīta, atgriežas māte (..). Labāk, ak, vājprātīgs neprāts.” Mātišķais spēks, kas līdz šim nebija aktuāls Mēdejas domās, ir pārspējis aklo neprātu, viņas mātes daba nevēlas redzēt savus bērnus mirušus, viņas dvēsele ir svārstīga, neizlēmīga, tā nezina, vai mīla ir lielāka vai naids. Šajā brīdī, kad Mēdeja ir nedaudz attapusies, sapratusi, ka tas, ko vēlējās izdarīt, būtu zvērīgi, viņa skauj savus bērnus, runā ar tiem, strauji gan atkal mainās viņas uzskati, jo nevar pieņemt, ka viņa paliks bez bērniem, ja tie paliks ar Jāsonu: „*Rursus increscit dolor et fervet odium* (*Sen.Med.* 951-952). Atkal aug sāpes un verd naids.” *Odium*//naids un *dolores*//sāpes apvienojas pret *amores*//mīlestību. Šajā brīdī viņai sāk rādīties Erīnija, kas ir atriebības dievība, kas nāk pie Mēdejas nogalinātā brāļa dēļ. Redzot Erīniju, fūrijas, ir skaidrs, ka Mēdejas vājprāts ir atgriezies un ir tikai mazs solis līdz neprātam, kas izdara nežēlīgu darbību. Apsirta māsa ir ne tikai gatava atriebties Jāsonam, kuram ir jāmaksā sods par viņa nodevību, bet gatava arī pati samaksāt par saviem noziegumiem: „*Dabimus, sed omnes, fige luminibus faces, lania, perure, pectus en Furiis patet* (*Sen.Med.* 965-966). Es došu, bet visu, dzen lāpas acīs, sacērt, aizdedzini, fūrijām krūtis vaļā.” Savā neprātā viņa halucinē, šī mirušā brāļa dēļ viņa nodur vienu no saviem dēliem, viņš kalpo kā ziedojums par Apsirta izlietajām asinīm. Sapratusi, ka viņa ir atklāta, jo tuvojās bruņoti vīri ar Jāsonu, mudina dēlu, kas vēl dzīvs, pavadīt viņu, kāpdama uz jumta. Mēdeja ir paņēmusi arī mirušā zēna ķermeni, šādi Seneka vairo traģiskumu, lai beigās varētu atdot Jāsonam abus liķus, pilnīgi sagraujot viņu.

Pēdējā vārdu apmaiņa starp glēvo vīru un spēcīgo, bet neprātīgo sievu notiek, kamēr viņa ir uz jumta. Mēdeja atgriežas atmiņās pirms šīs viss notika, pirms viņa satika šo jauno argonautu, kuru viņai bija lemts iemīlēt dievu gribas dēļ, šāda novēršanās no realitātes liek viņai atkal pieklusināt savu naidu, atkal jau viņas dvēsele svārstās starp to, kas izdarīts, kas jāturpina, un kas būtu jāpārstāj. Viņu uz brīdi netramda domas par atriebību, kas, kā Seneka raksta „*multum temporis absumit, multis se iniuriis obicit, dum una dolet; diutius irascimur omnes quam laedimur* (*Sen.Ira* 3.27.1)//aizņem daudz laika, pakļauj sevi daudziem ievainojumiem, kamēr sāp viens; mēs dusmojamies daudz ilgāk, nekā mums nodarīts pāri”, norādot uz to, ka atriebība pati par sevi nekad ne pie kāda labuma nenoved, tā nemierina, bet gan pastiprina esošās sāpes. Naids pret Jāsonu tomēr izrādās izteiktāks, jo viņu Mēdeja gaidīja, viņš ir skatītājs, kam ir paredzēta visa šī izrāde, tas viss taču ir tikai un vienīgi viņa dēļ. Kamēr Jāsons pavēl atnest uguni, lai Mēdeja mirtu no tām pašām ugunīm, ko ar burvestību palīdzību uzsūtīja visam valdnieku namam, viņa koncentrējas tikai uz to, ka Jāsons gatavojas dēlu bērnu rituāliem, turklāt otrs no dēliem mirs tieši Jāsona acu priekšā, lai spētu izjust sava

pāridarījuma smagumu. Nelaimīgais vīrs lūdzas, lai viņa atceras visu kopīgi piedzīvoto, lai saudzē bērnu, jo tikai viņš ir vainīgs pie visa. Jāsona atziņās ir aizkustinoša, bet tā nāk par vēlu, viņa vēlme mirt dēla vietā nešķiet Mēdejai piemērots sods: „*Hac qua recusas, qua doles, ferrum exigam* (Sen.Med. 1006). Šeit, kur tu liedzies, ka tev sāp, ar zobenu duršu.” Neapzināti viņš pats ir izvēlējis šo kā savu lielāko sodu, kuru tagad izmanto sievietē, kas kritusi nerprātā. Cerībā, ka viņa vēl pārdomās, viņš neiejaucas kolhīdīetes pārdomās par to, ka viņai arī pašai sevi jānogalina pēc šiem darbiem, Jāsons prasa tikai apžēloties: „*Infesta, memet perime* (Sen.Med. 1018). Iznīcini mani, mani.” Mēdejas prāts ir pilnīgi *furor* pārņemts, viņa nodur otru dēlu un nomet tēvam pie kājām viņu nedzīvos ķermeņus, darbs ir padarīts, vairs nekāda atpakaļceļa, nav nekādas nožēlošanas, viņa, bezdieve, ir nogalējusi abas savas atvases, apmierinājusi savu asinskāri, redzēja Jāsona izmisumu, dzirdēja viņa vaidas. Šķiet, ka viņa ir noņēmusi visas sociālās lomas, kas tai iedalītas, tagad viņa ir tikai un vienīgi Hekates priesteriene, kas ar savu ļauno burvju spēku ir palīdzējusi argonautiem, vēlāk sodījusi Kreontu un Kreūsu, kura tiešā veidā viņai nebija ļaunu darījusi, *furor* ietekmē nogalināja savus un Jāsona dēlus. Mēdeja ir neprātīga burve, kas beidzot ir ieguvusi kaut kādu mieru, atteikdamās no kauna, no līdzjūtības, no ciešanām.

Pēc Senekas domām Mēdejas dusmas vairo naidu un ļaunumu kopumā, turklāt vēl atbrīvo no jebkādiem sirdsapziņas pārmētumiem:

„*Pudore calcato caedibus inquinavit manus, membra liberorum dispersit, nihil vacuum reliquit a scelere, non gloriae memor, non infamiae metuens, inemendabilis, cum ex ira in odium obcalluit* (Sen.Ira 3.41.3). [Dusmas] mīda kaunu ar kājām, notraipa rokas, izklīst pa bērnu locekļiem, no ļaunuma nekāda brīva vieta nepaliek, nav atmiņas par cēlumu, nav bailes no neslavas, neizlabojams, kad no dūsmām naidā sastingst.”

Augstākminētais citāts raksturo Mēdejas nostāju, viņas atteikšanos no cēluma un goda, viņa, pēc Senekas sacītā, ir kļuvusi ļauna, jo nav iespējams saukt par labu to, kas notraipa rokas ar savu bērnu asinīm. Viņa nepārprotami tika mudināta uz šo sasaisti ar Jāsonu, taču traģēdija parāda to, ka viņai pat nevajag dievu mudinājumu rīkoties, izmantojot savu maģiju, piesaucot visu nešķīsto pati izvēlējās iet šādu ceļu, ko vēlāk nostiprināja *furor*. Sākumā bija tikai viņa, viņas ciešanas, kas savijās ar dūsmām un aizvainojums pārauga naidā.

Šī ir vienīgā Senekas traģēdija, kurā viņam neapzināti ir līdzjūtība pret kaislību pārņemto tēlu, jo neviens cits to nedara. Neskatoties uz viņa personīgajām izjūtām attiecībā uz tēliem, spriežot pēc Senekas aicinājuma, viņš neatzīst kaislību izaugsmi, jo sevišķi dusmu

izmantošanu: „*Iram non temperemus, sed ex toto removeamus* (*Sen.Ira* 3.42.1). Dusmas neapvaldīsim, bet no visām atbrīvosimies.” Viņš to ļauj redzēt arī pēc tā, ka Mēdejai neizdodas kontrolēt dusmu uzplūdus, jā, ik pa laikam viņa saminstinās, apjūk, kā rīkoties, tomēr šis naidis ir pārāks par viņas *animus* (racionālais gars, dvēsele). Tāpēc var šķist netipiski, ka viņam ir neliela līdzjūtība pret šo sievieti, kas dusmu izplūdā nogalina cilvēkus, tad, neprāta pārņemta, nogalina savus bērnus viņu tēva priekšā, bet viņš viņas mutē ieliek sentences gan par augstprātīgajiem un netaisnajiem tirāniem, gan par „dots devējam atdodas” principu.

Mēdejas kļūda bija tajā, ka ļāva aizvainojumam sevi skart tik spēcīgi, viņa pielaida netikumu (dusmas) sev par savu: „*Proice quaecumque cor tuum laniant, quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat* (*Sen.Ep.* 51.13). Atmet jebkurus [netikumus], kas tavu sirdi plosa, kurus, ja citādi nevar izvilkot, ar paša sirdi izraujami.” Ne reizi vien viņš uzsver, ka jebkura kaislība ir potenciāli bīstama, tāpēc nevis jāierobežo tā, bet jānorobežojas no tās. Bet cilvēks, kas ir dusmu pārņemts, nespēj izvairīties no tā, tas prasa paaugstinātu, kas, kā zināms, neprātīgiem nepiemīt. Šī pieviltā mīla, kas izraisa Mēdejas *furor* ir līdzīga Faidras situācijai, jo arī viņas neprātu izraisīja mīlas spēks.

3.2. *Furor* atraidītas mīlas dēļ

Apskatot *furor* kā galveno elementu traģēdijā *Faidra*, jāsaprot, ka Senekas versijā, tāpat kā ar Mēdeju, šī mīla ir daļēji dievu dēļ, daļēji viņas pašas, tomēr aizvainojuma dēļ dusmas, kas pārtop par neprātu, liekot tai izdarīt pašnāvību, ir viņas pašas izvēle. Seneka ļauj ieskatīties pārmērīgu kaislību izraisītās ainās, kas kalpo kā brīdinājums citiem. *Mēdejā* viņš raksta par mīlu, kas nav aizmirsta, kas kādreiz pildīja abu jauniešu sirdis, bet šīs traģēdijas centrālais tēls Faidra, kuras bēdas nepiepildāmas mīlas dēļ pamudina viņu rīkoties zemiski, pati atrod antīkai traģēdijai neraksturīgu galu, jo nespēj sevi savaldīt.

Faidras prologu runā Hipolits, kurš nestāsta par notikumiem pirms tam, vai vispār, par ko būs luga. Viņa mērķis ir tik vien, kā parādīt, cik tikumisks viņš ir, cik orientēts tikai uz medībām. Viņš pielūdz Diānu, aicina viņai palīdzēt medībās un dodas mežā, nemaz nezinādams, ka turpat ir Faidra, kas gaužas par savu nelaimi būt svešā zemē un būt par „*hosti nuptam* (*Sen.Phaed.* 90)//sievu ienaidniekam” Neskatoties uz to, ka sauc viņu par uzticīgu un drošsirdīgu, nekautrējas teikt, ka ir „*furoris socius* (*Sen.Phaed.* 96-97)//neprāta biedrs”, kuru neaptur ne bailes, ne kauns, tomēr par to viņa ir vienalga, jo domas nospiež esošā situācija – „*alitur et crescit malum et ardet intus qualis Aetnaeo vapor exundat antro* (*Sen.Phaed.* 101-103)//stiprināts ir un aug ļaunums, iekšā dedzina garaiņi, kas no Etnas alas izplūst.” Te tiek atzīts, ka viņas mīla, kas pielīdzināma magmas tvaikiem, spēcīgi apdedzina viņu no iekšpuses, vēl vairāk, Faidra atzīst, ka tas ir ļaunums, kas tikai aug, bet brīdī, kad viņas iekšas vairs nespēs šo svilšanu izturēt, ļaunums pats atklāsies. Arī *Faidras* aprakstos bieži vērojama uguns tematika, kas saistīta gan ar mīlu, kas šeit „*ardet* (*Sen.Phaed.*102)//deg”, bet tālāk ar *furor*. *Faidras* gadījumā ir grūti izšķirt, vai tā ir mīla, kas viņā kvēlo, vai tas ir neprāts. Faidra noteikti ir īpatnējs tēls, jo viņa pilnībā apzinās, ka tā ir grēcīga, pret dabiska mīla (*Sen.Phaed.* 114), saprot, cik postošs ir tas, ko dara un ko vēlāk darīs, tomēr nespēj tajā neko mainīt, tikai žēlot sevi un pieņemt savu likteni, kas visām sievietēm Mīnoja dzimtā ir izvērties briesmīgs: „*Stirpem perosa Solis invisī Venus per nos catenas vindicat Martis sui suasque* (*Sen.Phaed.* 124-126). Venēra ienīsdama Saules dzimumu mums atriebjas par savām un Marsa ķēdēm²⁷.” Sieviete to uztver par pašsaprotamu, ka Venēra ir atriebīga; Senekas variantā mīlas dieviete ir apvainojusies uz Apollonu, kurš nosūdzēja viņas vīram dievietes krāpšanu, bet tas redzams tikai no pašas *Faidras* skatu punkta, atklātu iemeslu pats Seneka šeit nemin. Atšķirībā no

²⁷ Mītā Apollons izstāsta Vulkānam par viņa sievas Venēras un kara dieva Marsa dēku, tāpēc Vulkāns izkaļ no nesalaužamām ķēdēm tīklu, kurā notver Venēru un Marsu savā laulības gultā. Namā ierados citi dievi un smējas par notverto pāri.

Mēdejas, kas ir stipras gribas sieviete, kas vēlas cīnīties, Faidra vienkārši meklē iespēju nomierināt savas tieksmes, kas ļauj paredzēt kāda būs tikumīgā Hipolita atbilde.

„*Sed dux malorum femina: haec scelerum artifex obsedit animos, huius incestis stupris fumant tot urbes, bella tot gentes gerunt et versa ab imo regna tot populos premunt. Sileantur aliae: sola coniunx Aegei, Medea, reddet feminas dirum genus (Sen.Phaed. 559-564)*. Taču sieviete ir ļaunumu vadone: šis nekrietnuma meistars pakļauj dvēseli, šo nešķīsteņu kaislību dēļ dūmo visas pilsētas, tik daudzas ciltis karo un valdību apgriezušas, visas tautas nospiež. Par citām lai tiek klusēts: vienīgā Aigeja sieva, Mēdeja, atdos slikto slavu sieviešu dzimumam.”

Seneka ne tikai klaji pielīdzina Faidru Mēdejai, atgādinot viņas nelaimes un netikumus, bet skaidri norāda sievietes dabu, ko ļaunums viegli ietekmē, jo „*ira muliebre maxime ac puerile vitium est (Sen.Ira 1.20.3)*”//dusmas ir vissievišķīgākais un bērnišķīgākais vājums”. Atceroties, ka dusmas ir ļaunums, saprotams, kāpēc Seneka ieliek Hipolitam mutē šos vārdus. Sievietes ir vājas, tāpēc tik viegli pakļaujamās jebkādam pārmērībām; arī vīriešos mēdz iezagties šāds vājums, tas tomēr nav tik izplatīti, tāpēc Hipolits ir tik noraidošs pret sievietēm, it īpaši pret tām, kuras ir kaislību pakļautas.

„*Quisquis in primo obstitit pepulitque amorem, tutus ac victor fuit; qui blandiendo dulce nutrit malum, sero recusat ferre quod subiit iugum (Sen.Phaed. 132-135)*. Jebkurš, kurš uzreiz nostājas pretī un notriec mīlu, tika aizsargāts un turklāt bija uzvarētājs; tas, kurš ar glāstiem baro saldo ļaunumu, par vēlu atsaka nest to, ko uzliek jūgs,” min Faidras aukle. Seneka atgādina, ka ar kaislībām nejoko un no tām ir jāizvairās, jo pārmērīgas emocijas ir pārāk spēcīgas, lai saprāts uzvarētu. Seneka atkal uzsver to, ka Faidra apzinās savas mīlas mākslīgumu, grēcīgumu, norādot, ka tā ir viņas pašas izvēle – būt šo domu apspiestai: „*Maius est monstro nefas: nam monstra fato, moribus scelera imputes (Sen.Phaed. 143-144)*. Grēks par briesmoni lielāks: jo briesmoņus attiecinu uz likteni, bet noziegumu uz tikumu.” Seneka atkārtoti lieto *nefas* nevis *scelus*//noziegums, kā tas bija ar Mēdeju, uzsverot nevis to, ka viņas rīcība ir ļaunprātīga, bet gan nelikumīga, turklāt *mos*//tikums saprotams arī kā noteikums, raksturs, morāle, paspilgtinot šo nedabīgo izvēli. Aukle skaidro, ka ir starpība starp to, kas notika ar Faidras māti un vērši, un to, kas notiek ar šīs sievietes nestabilo prātu, turklāt, viņa piemin visus Faidras dievišķos, dižciltīgos senčus, atgādinot, ka nekad viņa nebūtu drošībā no viņu nosodījuma, ka viņas sods uz mūžu būšot neizmērojama vainas apziņa (*Sen.Phaed. 162*). Auklei ir ļoti racionāla pieeja Faidras pārdzīvojumiem, tāpēc viņas vārdi var izklausīties

skarbi, bet tie ir patiesi un pati vainīgā to saprot: „*Quae memoras scio vera esse (Sen.Phaed. 178-179)*. Zinu, ka tu runā patiesību.” Viņas sacītajam ir skumjš turpinājums, kas liek domāt, ka Faidra, jau būdama iemīlējusies, ir kļuvusi neprātīga, vismaz par to liecina tas, kādas izjūtas viņu pārņem, kad domā par savām likstām: „*Sed furor cogit sequi peiora, vadit animus in praeceps sciens remeatque frustra sana consilia appetens (Sen.Phaed. 178-180)*. Bet neprāts liek sekot ļaunākam, dzen dvēseli pārsteidzīgi kļūdā, paiet garām tveramam padomam.” Šī atziņa liek domāt par cilvēka nespēju savaldīt to, kas nav saprātīgs, kā Seneka rakstīja: „*Hic erit utilis miles qui scit parere consilio; adfectus quidem tam mali ministri quam duces sunt (Sen.Ira 1.9.4)*. Tas karavīrs ir derīgs, kurš zina kā pakļauties pavēlei; afekti ir tikpat slikti padotie cik vadoņi.” Seneka šo domu papildina ar Faidras sacīto: „*Quid ratio possit? Vicit ac regnat furor potensque tota mente dominatur deus (Sen.Phaed. 184-185)*. Ko var prāts? Neprāts ir uzvarējis un valda, kā ietekmīgs dievs valda pār visu prātu.” Faidras kaislība ir sasniegusi to stadiju, par ko Seneka vairākkārtīgi brīdina: cilvēks nespēj valdīt pār spēcīgām emocijām, afektiem, tāpēc jau tas ir tik postoši. Jo sevišķi postošas ir tās jūtas, ko ievieš „*certior puer (Sen.Phaed. 193)*//apņēmīgais zēns”, tāpat, Amors, kura bultas nešķiro, no kādas dzimtas esi nācis, dievs esi vai mirstīgais. Ja Mēdeja savas jūtas koncentrē uz nodevību, dusmām, tad Faidra – uz pretdabisko mīlestību, kas atraidījuma dēļ top spēcīgākas. Aukle to saprot, tomēr mudina izbeigt, jo tas ir viņas varā.

Aukle Amoru uztver kā viltus dievību, ko izdomājusi kaislība, taču patiesībā tas ir „*furor*” (*Sen.Phaed. 195-197*), tā skaidro cilvēks, kas ir no malas, jo pati Faidra nejūt atšķirību starp mīlu un neprātu, kas birst dvēselē, apzinoties, ka Hipolits nekad viņu nepieņems. Ļoti jūtama paša Senekas pozīcija šajos teikumos: te pauž savu nostāju pret kaislībām, kas ar viltus vārdu ienāk cilvēku galvās, uzkundzējas un liek darīt briesmīgas lietas; ne mazums muļķību cilvēki darījuši sakāpinātu emociju dēļ, ne mazums noziegumu pastrādāti afektu ietekmē. Visa aukles runa ir iekāres nomelnošana, viņa stāsta, ka šāda izvirtība nepiemītot tiem, kas dzīvo mēreni, tas ir pārmetums tiem, kas slīkst galējībās – kaut kas tāds, ko Seneka nosoda: „*Modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est (Sen.Ira 1.10.4)*. Mērens afekts nav nekas cits kā mērens ļaunums.” Afekts ir galējība, tāpēc ir bezcerīgi meklēt kaut kādu mērenību šajās sakāpinātajās jūtas.

Sapratusi, ka viņai neiztikt bez pārmetumiem, jautājumiem, Faidra ir izdomājusi mirt, ja nav iespējams savādāk tikt galā ar šīm jūtām: „*Qui regi non vult amor vincatur (Sen.Phaed. 251-252)*. Mīla, kas nevēlas būt pārvaldīta, jāuzveic.” Faidra zina, ka ar savām domām par neiespējamo ir aptraipījusi savu godu un labo slavu, turklāt, zinot, ka nespēs pārtraukt šīs mīlas kvēlošanu, „*mentum furor (Sen.Phaed. 267)* //dvēseles neprāts” ļauj domāt par veidiem,

kā darīt sev galu. Šī absurdā doma liek auklei piekāpties, viņa ir gatava palīdzēt Faidrai, tāpēc norunā tikšanos ar Hipolitu, tikai tāpēc, ka ierauga viņas *furor* fiziskās pazīmes.

„*Spes nulla tantum posse leniri malum, finisque flammis nullus insanis erit* (*Sen.Phaed.* 360-361). Nekādu cerību, ka var norimties viss ļaunums, un nebūs gals vājprātīgām liesmām,” saka viņa, liekot saprast, ka Faidras sirdi un prātu ir piepildījusi šī uzsūtītā nelaime. Atkal salīdzina *furor* ar *flammis*//liesmām, kas sadedzina viņu no iekšas, liekot arī šai kvēlei un sārtumam iznākt uz āru - *erumpit oculis ignis*//acis izstaro uguni, *genae lucem recusant*//vaigi izvairās no gaismas, *artusque varie iactat incertus dolor*//dažādus locekļus mētā nezināmās sāpes (*Sen.Phaed.* 364-366), bet Faidra nav dusmīga, viņu ir pārņēmis mīlas drudzis, viņā pašlaik mājot *furor*, kas nav saistāms ar *ira*, bet gan ar sakāpinātām jūtām. Tieši tāds pats apraksts atrodams par Mēdeju *Argonautikā*, kad burve nespēj izlemt, ko darīt, jo šī mīla pret Jāsonu ir aptumšojusi viņas prātu, Mēdeja šaubās, uztraucās par mīlas sekām, uztraucas par savu godu (*A.R.* 3.645-801), tāpat arī Faidra tagad mētājas no vienas puses uz otru, nesaprazdama, kā lai tiek galā ar šīm jūtām. Koris, kas darbojas kā neitrāls personāžs, nebūdam pārāk distancēts no notiekošā, stāsta par Venēras dēla dabu, par ietekmi, ko atstāja uz Faidras ķermeni: „*Labitur totas furor in medullas igne furtivo populante venas. Non habet latam data plaga frontem, sed vorat tectas penitus medullas* (*Sen.Phaed.* 279-282). Neprāts plūst viscaur kaulu smadzenēs, nozagta uguns izārda dzīslas. Nav sitiens devis plašu rētu, taču aprij iekšu noklātās kaula smadzenes.” Gan *furor*, gan mīlestība tiek salīdzināta ar uguni, kas lauž kaulus, sarauj audus, Faidras gadījumā neprātu nevar nošķirt no mīlas. Koris atstāta tos gadījumus mitoloģijā, kad Amors palaidnīgi darījis savu darbu, pakļaudams visu dzīvo savām iegribām, turklāt uzsver, ka mīl pat nezvēri (*Sen.Phaed.* 351), kas sasauca ar Senekas teikto par to, cik atšķirīgi ir zvēri un citi dzīvnieki no cilvēkiem, jo cilvēkam ir saprāts, kurā, lai arī ir visu kaislību ienaidnieks, dzimst šīs pārmērības (*Sen.Ira* 1.3.4), tātad, ja šī iekāre, Amora uzsūtītā liksta mīt arī zvēros un nezvēros, cilvēkā tai nav vietas.

Jauneklis uzklausa savu pamāti, kas esot pārāk cildens vārds Faidrai (*Sen.Phaed.* 609), viņš vēl nesaprot sievietes mājienu, viņš dzird izmisušu valdnieci, kas jau sevi sauc par atraitni. Tas tikai norāda uz šo spēcīgo atšķirību starp nevainīgo, tīro Hipolitu un viņa iekāres, grēku pārņemto pamāti.

„*Pectus insanum vapor amorque torret. Intimis fervet ferus penitus medullas atque per venas meat visceribus ignis mersus et venas latens ut agilis altis flamma percurrit trabes* (*Sen.Phaed.* 641-644). Krūtis trakuma garaiņi un mīla dedzina. Visslēptākā mežonība dedzina

dziļi kaulu smadzenes, caur dzīslām iekšā uguns, dzīslās noslēpts, tek kā ātri skrien liesma uz augstām sijām,”

Faidras neprāta salīdzinājums ar degošu māju, kurai strauji liesmas aizķer sijas, liek domāt, ka tā māja ir Faidra, kuras sijas – saprātu, to, kas notur visu celtni kopumā, pārņem iekāres liesma. Tēseja sieva ne tikai apzinās, ka zaudē savu saprātu, viņa vēl paskaidro, kā un kāpēc tas notiek. Saprātis Faidras nodomus, Hipolits vēlas mirt, visa tikumība, ko tik stingri ievēroja, bija zudusi – viņš ir iepaticies pamātei. Interesanti, ka tā vietā, lai vēlētos viņas nāvi, padēls lūdzas, lai viņu sasper Jupitera zibeņi, viņš jūtas vainīgs, ka ir veicis šādu netiklību, kas ļoti atšķiras no Jāsona izjūtām līdz pēdējam brīdim, kad vēlas mirt tikai tāpēc, lai Mēdeja pasaudzē dēlus. Hipolits atkal piemin Mēdeju, kas bija Tēseja, Hipolita tēva, pamāte, sakot, ka Faidra ir „*maius haec, maius malum (Sen.Phaed. 697)*//daudz, daudz sliktāka”, bet viņa to neņem vērā un turpina apliecināt savu nodošanos šim grēkam līdz brīdim, kad Hipolits vairs neiztur un metas viņai virsū ar zobenu. Faidras neprātu apliecina tas, ka viņa ir priecīga par šādu iznākumu – ja Hipolits nenāk viņas skavās, tad viņa labāk mirst: „*Sanas furentem, Maius hoc voto meo est, salvo ut pudore manibus immoriar tuis (Sen.Phaed. 711-712)*. Izdziedē neprātu. Šis ir vairāk par to, ko vēlos es, lai es, glābta no kauna, mirstu no tavām rokām.” Viņa cer, ka visas viņas problēmas tiks atrisinātas, ja jauneklis pacels pret viņu savu zobenu, tomēr viņš neuzskata, ka tas būtu pareizi, tieši pretēji – viņš nomet ieroci, lai ļautu viņai dzīvot un sadzīvot ar savu nekrietnumu, viņaprāt, tā būtu pārāk viegla izeja. Viņš ir vainīgs, ka negribēdams pavedinājis „māti”, tomēr arī viņa ir līdzvainīga, ka nespēj sevi savaldīt.

Aukle vairs necenšas vienoties ar Faidru par kādu kompromisu. Pavērsiens, ko neviens negaidīja, aukles straujā rīcība, viņa ir tā, kas izdomā, ka vajag Hipolitu apsūdzēt neģēlībā, lai nenāk gaismā Faidras izdarītais. Aukles uzticība valdniecei ir neizmērojama, viņa tai vēl tikai labu, pat neapjaušot, ka tas tikai sarežģī visu situāciju, bet viņa pati komentē savu rīcību ļoti didaktiski: „*Mens in pudicam facere, non casus solet (Sen.Phaed. 735)*. Ne gadījums liek darīt, bet bezkaunīgs prāts.” Neatkarīgi no situācijas, cilvēkam ir jāspēj sevi kontrolēt, savākties, rīkoties, nevar visu novelt uz apstākļu sakritību. Faidrai tas vairs nav svarīgi, viņa izmantos šo iespēju, lai kaut kā remdētu sāpes par atraidījumu, kā Seneka skaidro: „*Carissimis enim irascimur quod minora nobis praestiterint quam mente concepimus (Sen.Ira 3.30.2)*. Patiesi uz vismīļākajiem dusmojamies, kad mazāk mums ir devuši, nekā ar prātu saņemam.” Viņa nespēj samierināties ar to, ka viņš neatsaucās uz viņas izmisīgajiem saucieniem būt kopā vai vismaz mirt, paliekot citu priekšā, īpaši sava laulātā priekšā goda pilna. Turēdamās pie idejas

par mīlestību, viņa neprātā pieņem lēmumu paraut sev līdzī Hipolitu, ja viņš nenāk no brīvas gribas.

Mājās atgriežas skarbais Tēsejs, kuram aukle uzreiz pavēsta, ka viņa sieva vēlas mirt, bet neviens nesaka iemeslu šādai rīcībai. Tēsejs ir straujas dabas un viņu viegli sadusmot; kad Faidra nesaka, kas ir cēlonis viņas asarām, valdnieks pavēl, lai saslēdz važās aukli, lai viņu noper (*Sen.Phaed.* 882-885), tomēr Faidra spēj atturēt vīru no šādas darbības, norādot uz savu pāridarītāju. Viņa savā neprātā izdomā stāstu par to, kā Hipolits, pret viņu savu vardarbību izdarījis, aizbēga, uz ko Tēsejs atbilstoši reaģē – apsūdz dēlu par melošanu, krāpšanu, zvēr, ka sekos viņam līdz pat Stiksas ūdeņiem (*Sen.Phaed.* 945-948). Tēsejs vēlas atreibību par savas gultas apgānīšanu un runa nav par Faidru vairs, bet gan par viņa paša godu, par to, ka tik nekrietna ir viņa paša atvase. Tāpēc sākumā nepārdzīvo ziņas par dēla nāvi, tomēr vēlāk atzīst, ka apraud zaudēto, jo asins saites ir spēcīgas (*Sen.Phaed.* 1115-1118), bet par tām vēl spēcīgāks ir *furor*, ko pamana Tēsejs savā sievā, kas vaimanā pie Hipolita nedzīvā ķermeņa: „*Quis te dolore percitam instigat furor?*” (*Sen.Phaed.* 1156). Kāds neprāts izraisa uzbrūkošās sāpes?” Tēsejs ir pamanījis Faidras neprāta izpausmes, bet nesaprot, ko tas nozīmē attiecībā uz viņa mirušo dēlu, bet Faidra ir zaudējusi jebkādu prāta stabilitāti.

Neprātīgā Faidra vaino Tēseju pie visām nelaimēm, kas ir notikušas ar viņa dzimtu, viņa atgriešanās virszemē nav pamats līksmībai, jo tagad viņas iemīļotais ir miris, skaistais jauneklis ir zudis un līdz ar viņu pēdējās Faidras racionālās domas. Savā izmisumā viņa zvēr: „*Per Styga, per amnes igneos amens sequar*” (*Sen.Phaed.* 1180). Caur Stiksu, caur ugunainām upēm es, bezprāte, sekošu.” *Ignis*//uguns ir tik spēcīgi iesakņojis blakus neprātam, ka pat pēc nāves tas būs turpat, kur Faidra. Viņu ir apsēdusi doma par nāvi, kas iet līdzās viņas neprātīgajai mīlai, bez atreibības, vēlas vienoties nāvē ar to, pie kura šis neprāts sauc. Tāpat kā Mēdeja, kas redz savā priekšā tikai atreibību, arī Faidra redz priekšā tikai nāvi, viņas abas domā, ka tas, ko sasniegs melu, viltības, neprāta dēļ, būs tas, kas glābs viņu mīlestību.

Tēsejs nepieļauj šādu grēcīgu mīlu – viņš Hipolita sakropļoto ķermeni dedzinās uz sārta, bet Faidru kalpiem liek aprakt „*gravisque tellus impio capiti incubet*” (*Sen. Phaed.* 1280)//un lai zemes smagums nekrietnajai galvu apsedz”. Hipolita tēvs pauž nicinājumu pret tādu sievieti, kura ne tikai ir pakļauta briesmīgai mīlai, bet arī tik aizvainota par atraidījumu, ka gatava ķērties pie meliem. Šī sieviete nespēj pieņemt Hipolita nāvi, tāpēc izdara pašnāvību. Ne velti romiešu filozofs licis uzmanīties no mīlas, kas uzliek cilvēkiem pārāk ciešas saites: „*Quod uinculum amoris esse debebat seditionis atque odi causa est*” (*Sen.Ira* 3.34.2). Kad ir mīlas važas, [tās] kļūst par iemeslu nesaskaņām, turklāt arī naidam.” Viscaur saviem darbiem Seneka min mīlestību pret draugiem, ģimeni, laulāto, tomēr vienmēr uzsver, ka jūtām ir jābūt

abpusējām, turklāt Faidras nedabiskā mīla pret Hipolitu izraisa viņā vēlmi mirt – ja ne ar viņu, tad mirusi, bet Seneka par to skarbi izskās vienā no vēstulēm: „*Illi, qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverabit mori, delictus est* (Sen.Ep. 104.3). Tas, kurš nedz sievu, nedz draugu neuzlūko kā tādu, lai tas ilgāk dzīvē paliktu, kurš uzstāj uz nāvi, ir vārgs.” Sava neprāta dēļ viņa ir aizmirsusi svarīgāko, ko pauž mīla – ir jādzīvo, nevar cerēt, ka nāve dos kādu mierinājumu. Seneka ir tikai par nesavtīgu mīlestību, bet šī Faidras mīla ir derdzīga vēl jo vairāk tāpēc, ka tā savā visaugstākajā pakāpē pārtop par *furor*, kas liek izdarīt noziegumu – apmelot Hipolitu. Faidra ir vāja, un neprāts izmanto šo iespēju, lai pilnīgi to pakļautu.

Faidras mīlas lāsts ir briesmīgs, arī noziegums, ko viņas pastrādā sava neprāta dēļ ir šausminošs. Viņas jūtas auga, tās nebija iespējams nošķirt no *furor*, jo fiziski abas kaislības izskatījās līdzīgas. Brīdī, kad Faidra sastopas ar pilnīgu atraidījumu, nesaņemot nāvi, kā viņa bija cerējusi, sieviete nostājas vēl tuvāk bezdibenim, kurā iekrīt, iedurot sevī mirušā Hipolita zobenu. Iespējams, ka bez šīm sakāpinātajām emocijām viņa nekad to neuzdrīkstētos, jo „*saepe validiores furor reddit* (Sen.Ira 1.13.4)//bieži neprāts padara spēcīgākus”. Faidras gars ir tikpat saraustīts, cik iemīļotā kermenis, tāpēc viņai nav grūti beigt savu dzīvi, jo neviens nespēja viņu atrunāt no šādas rīcības, pretēji tam, kas notika ar varoni Herkulesu pēc viņa *furor* lēkmes.

4. *FUROR* – DIEVA ATRIEBĪBAS SEKAS

Trakojošais Herkules ir īpatnēja traģēdija tieši ar to, ka Herkulesam, kurš Senekas lūgā atgriežas pie sievas un bērniem pēc sava divpadsmitā varoņdarba, neprātu, kas liek varonim nogalināt sievu Megaru un dēlus, uzsūta Junona, olimpiete, kas pati ir pārmērīgu kaislību pārņemta. Šī ir traģēdija, kurā viens no olimpiskajiem dieviem aktīvi piedalās darbībā, tātad, jau sākotnēji ir noteikts, ka šī luga savā izpildījumā, arī saturā būs savādāka nekā visas pārējās.

Pirms darba analizēšanas, jāsaprot, kāds ir Herkules jeb Hērakls. „No vienas puses viņš ir „labākais no vīriem”, apveltīts ar neuzveicamu spēku un drosmi. No otras puses jebkurš spēks, kas tik ļoti iziet ārpus normāla cilvēka robežām, ir potenciāli bīstams un neparedzams,”²⁸ raksta Džons Fičs. Herkules ir mežonīgs savā spēkā, vardarbīgs, viņš neizrāda cieņu pret dieviem, tomēr ir cilvēku godāts, jo viņam piemīt taisnīgums, stipra griba, gudrība. Senekas laikā Herkulesu varēja aplūkot no diviem skatu punktiem – „viņš var tikt uzskatīts par visdižāko no vīriem, piemēru, kuram līdzināties, otrā galējībā var tikt uzskatīts par tādu, kurš pārspēj visus, piemērs cilvēka augstprātībai”²⁹. Varonis Senekam nav ļauns, viņš ir kļuvis tuvāks cilvēciskām sāpēm un pārdzīvojumiem, vienlaicīgi būdams mežonīgs savā fiziskajā spēkā, pārgalvīgs un augstprātīgs.

Luga sākas ar Junonas prologu, kuras sākumā viņa jau norāda to, ka nevar skaitīties Jupitera sieva, par daudz viņš viņu ir krāpis, tāpēc arī ir šis naidis pret Herkulesu, kas ir Jupitera un mirstīgās dēls. Junona pauž savas jūtas: „*Non sic abibunt odia; vivaces aget violentus iras animus et saevus dolor aeterna bella pace sublata geret (Sen.Her.F. 27-29)*. Tā neaizies naidis; nevaldāmā dvēsele dzen ilgdzīvojošās dusmas, un mežonīgās sāpes karo mūžīgi pēc tam, kad miers iznīcināts.” Šajā vienā teikumā var sajust viņas naidu un nežēlīgo nodomu, ko Olimpa valdniece grasās īstenot. Viņa nekautrējas izmantot leksēmu *odium*//naidis kā pirmo pieminamo dusmu sakāpinājumu, tātad olimpietes dusmas jau ir izaugušas tik tālu, ka viņa ienīst Herkulesu no visa spēka un vēl viņam visu to sliktāko, jo pusdievs ir vainīgs pie tā, ka Junonas miers ir iznīcināts. Dieviete piesauc visus sev pieejamos spēkus, kas palīdzēs cīnīties ar Herkulesu, kurš ir paveicis visus parastam cilvēkam neiespējamus uzdevumus, ko uzskata par augstprātību, padarīdams tos par saviem varoņdarbiem: „*Veniet invisum Scelus suumque lambens sanguinem Impietas ferox Errorque et in se semper armatus Furor (Sen.Her.F. 96-98)*. Nāks neredzamais Noziegums un savas asinis laizošais Nekrietnums, un

²⁸ Seneca (1987) *Hercules Furens* / Fitch, J.G. (Ed.) NY: Cornell University Press, p.15.

²⁹ *Ibidem* p.20.

nevaldāmās Šaubas, kā arī vienmēr sevī apbruņots Neprāts.” Personificētās negatīvās īpašības, katra ar savu īpatnību, būs Junonas sabiedrotie viņas sāpēs, cīņā pret tik ļoti neieredzēto padēlu, kura pārcilvēciskais spēks nav nekāds tikums, bet gan *hubris*//augstprātība. Tālākais ir pārsteigums, jo Junona pati aicina, lai viņai tiek vismaz daļa neprāta:

„*Ut possit animo captus Alcides agi, magno furore percitus, vobis prius insaniendum est. Iuno, cur nondum furis? Me me, sorores, mente deiectam mea versate primam* (Sen.Her.F. 106-109). Lai varētu Alkīda notverto dvēseli vest, tiek uzņemts liels neprāts, vispirms vājprātīgai jāklūst tev. Junona, kāpēc vēl neesi neprātīga? Mani, mani pirmo, māsas, grieziet no mana saprāta uz iznīcinātu.”

Viņa zina, ka viņš nav viegli pakļaujams, tāpēc ir gatava, lai arī viņas saprāts tiktu griezts uz iznīcību; Junonas naids tiek sakāpināts līdz *furor*, ja viņa ir gatava upurēt pati savu prātu tik ļaunam mērķim. Dieviete ir stingri apņēmusies panākt savu beidzot par visām reizēm, viņa ir gatava Herkulesa prātam likt cīnīties pret viņu pašu. Seneka raksta, ka dusmas vēlas ievainot, iznīcināt kādu nevis vienkārši ļauties notikumam virzībai (Sen.Ira 3.5.5), tāpēc arī pati neprāta pārņemtā Junona, kas vēlas prāta atņemšanu, rīkojas, gaidot tikai vienu iznākumu – Herkulesa pilnīgu morālu sakāvi. Šis *furor* būs Herkulesa psiholoģiskais konflikts. Junona jūt aizvainojumu pret Jupiteru, tāpēc jūt dusmas pret viņa padēlu. Šīs dusmas pārtop par naidu, kad viņa saprot, ka nespēs no viņa tik ātri un viegli tikt vaļā, tas izraisa vēlmi pēc atribes līdz vainagojas ar neprātu. *Ira*, kas jau sācies uzreiz pēc Herkulesa dzimšanas, pārtapis par *odium*//naidu, kad viņa saprata, ka viņš nav viegli iznīcināms, nu jau pārgājis uz *furor*. Nevaldāmās dusmas liek viņai piesaukt ļaunumu, kas būtu spējīgs arī viņai piešķirt pilnīgu *furor*, tādu, kas līdzīgs tam, ko uzsūtīs padēlam. Neprāts noved pie atriebības arī šajā darbā.

Monologam beidzoties, autors iepazīstina ar notikumiem, kas notiek uz zemes Herkulesa prombūtnes laikā. Liks, kurš ir iekarojis Tēbas, savdabīgi lūdz Megaras roku, atgādinot par karu iemesliem un sekām:

„*Si aeterna semper odia mortales gerant nec coeptus umquam cedat ex animis furor, sed arma felix teneat infelix paret, nihil relinquent bella* (Sen.Her.F. 362-365). Ja vienmēr mirstīgie nestu mūžīgu naidu, reiz sākts neprāts no dvēseles nāktu, bet laimīgais turētu ieročus, nelaimīgais [tos] gatavotu, tad kari neko neatstātu.”

Arī šeit Seneka nevilcinās runāt par naidu un neprātu, liekot saprast, ka šīs lugas ietvaros tā ir visaktuālākā problēma. Liks aicina nedusmoties uz viņu, bet gan kā zaudētāja pusei pakļauties uzvarētājam. Megaru tas neuzrunā, viņa caur zobiem atbild par naidu (*odium* (*Sen.Her.F.* 382), ko izjūt viņa un visa tauta. Sižeta attīstības ziņā šai epizodei nav nozīmes, tomēr repliku mija ir papildīta ar nozīmīgām, vispārīgām sentencēm, kas raksturīgas Senekas didaktikai. Lika tēls ar Senekas vārdiem skaidro karu briesmīgumu, nevajadzību, tādā veidā aicinot atteikties no naida un iespējamās vardarbības, bet pats personīgi iemieso šo tirānisko vienvaldību, viņam nerūp, ka viņu ienīst, galvenais, lai baiļu dēļ pakļautos. Likā mīt ļaunums, tā „avots ir cilvēku netikumi, kas ir slimību, trakuma, neprāta būtība”³⁰, un kas raksturīgs valdnieka absolūtajai varai, Seneka atveido viņu par briesmīgu tirānu, kurš nav afekta pārņemts, tomēr bez morāles normām, atšķirībā no galvenā varoņa.

Herkules atgriežas no pazemes kopā ar Tēseju, uzzinājis, kas viņa prombūtnes laikā noticis, ir apņēmies darīt galu Likam, piesaucot, lai cik dīvaini tas nebūtu, Junonu, uzskatīdams to par savu pēdējo pārbaudījumu (*Sen.Her.F.* 614). Var sajust to, par ko runāja dieviete – Herkules ir tik ļoti augstprātīgs, ka pirmā lieta, par ko viņš domā, vienmēr būs attriebība, vardarbība, sava spēka pierādīšana. Kad Herkules aizskrien, Amfitrions izprašņā Tēseju par redzēto pazemē. Lasītājam paveras briesmīgi apraksti par neauglīgo zemi, kamēr Herkules meklē tirānu. Tēseja vārdos ir jaušams drūms pareģojums: „*Quod quisque fecit, patitur; auctorem scelus repetit suoque premitur exemplo nocens* (*Sen.Her.F.* 735-736). Ko katrs darījis, tas tiek izciests; darītājam ļaunums nāk atpakaļ un vainīgais tiek apspiests ar savu piemēru.” Tas, ko tagad Herkules dara, atnāks viņam pašam. Tā ir nozīmīga sentence, kas pauž Senekas stoicismu, šāda „dots devējam atdodas” doma saskatāma arī viņa traktātā: „*Et iste peccabit et in istum alius et tota vita inter errores volutabitur* (*Sen.Ira* 3.27.3). Un viņš aizskars, un kāds cits viņu, un visu dzīvi kļūdās locīsies.” Tēsejs nobeidz savu drūmo paziņojumu: „*Sanguine humano abstine quicumque regnas: scelera taxantur modo maiore vestra* (*Sen.Her.F.* 745-747). Atturies tas, kurš valdi, no cilvēka asinīm: jūsu noziegumi tiek sodīti bargāk.” *Scelera*/noziegums plaši izmantots visās tajās traģēdijās, kur parādās *ira*, Seneka apzināt liek šīs leksēmas kopā tā it kā tās nevar atraut vienu no otras. Vienmēr, kur parādās dusmas, līdzī nāks noziegums, vardarbīga rīcība. Herkules jau pierādīja savu vardarbību Dita valstībā, tūlīt atriebsies Likam, drīz vien viņa tuvākie piedzīvos tādu pašu likteni.

³⁰ Ошеров, С.А. Сенека-драматург // Сенека (1983) *Трагедии* / Изд. подготовили С.А. Ошеров, Е.Г. Рабинович, под ред. Гаспарова М. Л. М.: Наука, стр.372.

Amfitrions aicina dēlu ātrāk nomazgāt rokas pēc asinsdarba, tomēr Herkules nesteidzas, uzskatīdams, ka Jupiters tikai priecāsies par netaisnīga valdnieka slepkavošanu (*Sen.Her.F.* 922-924). Brīdī, kad Herkules tik lepni runā par sevi un Jupiteru, aicina, ja briesmoņiem jādzimst, lai rodas tagad, lai Herkules tos pats var uzveikt, viņam paliek tumšs gar acīm. Viņš redz lauvu, kurai caur ilkņiem uguns šaujas, krēpes liesmainas (*Sen.Her.F.* 945-49). Seneka raksta *ignis*//uguns un *rutilus*//sarkanīgs, kas sasaucas ar plaši izmanto dusmu vizuālo aprakstu, iespējams, ka šī lauva ir pats neprāta attēlojums – lauva, kas ir liels, mežonīgs un spēcīgs dzīvnieks, ar rudu spalvu, liesmojošas krēpes un vēl spļauj uguni. Tā izskatās *furor*, kas pārņem Junonas padēlu pēc viņas gribas. Herkulesa halucinācijas izraisa tēvā bailes: „*Infandos procul averte sensus; pectoris sani parum magni tamen compesce dementem impetum* (*Sen.Her.F.* 973-975). Briesmīgās jūtas tālumā raidi; atturi uzbrūkošu neprātu nepietiekami veselai, tomēr dižai sirdij.” Šobrīd vēl Amfitrions izmanto *dementia*//plānprātība, kas ir neprāts, bet ne neapvaldītu dusmu rezultāts, viņš domā, ka dēls ir plānprātīgs. Ir par vēlu atkāpties, Herkules redz titānus, fūriju, kas ir neatņemama Senekas traģēdiju sastāvdaļa, bet pats savu dēlu asociē ar Lika bērnu, tāpēc atvelk bultu, lai šautu, Amfitrions spēj tikai izkliegt: „*Quo se caecus impegit furor?* (*Sen.Her.F.* 992). Kur viņā aklais neprāts aizšaujas?” Tagad jau viņš saprot, ka tas ir neprāts, kaut kas strauji izraisīts, neprognozējams, turklāt ar vēlmi nodarīt pāri kādam citam. Caur Amfitriona vārdiem ir aprakstīts šausmīgais:

„*Dextra precantem rapuit et circa furens bis ter rotatum misit; ast illi caput sonuit, cerebro tecta disperso madent. at misera, parvum protegens gnatum sinu, Megara furenti similis e latebris fugit* (*Sen.Her.F.* 1005-1009). Lūdzošo ar labo roku paķēra un trakojošs, divas trīs reizes apkārt apgriezis, aizmeta; bet viņa galva noklaudzēja, galvaskausam sašķīstot, deniņi pil. Bet nelaimīgā Megara, ar mazo jaundzimušo azotē aizsegtu, trakojošajam līdzīga skrien no patvēruma.”

Seneka šajā ainā jau raksturo Herkulesu kā *furens*//trakojošu, turklāt arī Megara ir pēc skata aptrakusi, cenšoties aizbēgt no vīra nepamatotajām, neapvaldītajām dusmām. Amfitrions lūdz viņu skriet pie Alkīda, apskaut to, lai nomierinās, bet Herkules viņā redz savu pamāti, ceļ pret viņu rungu, Megara kliedz: „*Quo tendis amens? Sanguinem fundes tuum* (*Sen.Her.F.* 1021). Kur sniedzies, bezprāti? Savas asinis izliesi?” Herkules vairs nav tikai neprātīgs, pēc šādiem noziegumiem viņam piedēvē jaunu raksturojošu leksēmu – *amens*, tāds, kuram vispār vairs nav prāta ļaunuma dēļ. Briesmīgs skats paveras – jaundzimušais miris no tēva rokas,

sievai kauli sabirst druskās, ķermenim galva norauta (*Sen.Her.F.* 1025). Koris uzrunā Amfitrionu: „*Quo pergis amens?*” (*Sen.Her.F.* 1033). Kurp steidzies, bezprāti?” Tagad tēvs nosaukts par bezprāti, bet ne jau tāpēc, ka tas būtu ko ļaunu darījis, bet gan tāpēc, ka viņš nekustās no vietas, kaut gan briesmas ir tuvu. Koris aicina tēvu bēgt, lai Herkulesa noslepkavoto saraksts nekļūtu vēl lielāks, tomēr Amfitrionam nekas nedraud, jo varonis uzskata, ka savu ir paveicis. Tālāk tiek paskaidrots, kā izskatās tas brīdis, kad Neprāts atkāpjas no Herkulesa ķermeņa:

„*Errat acies luminum visusque maeror hebetat? An video Herculis manus trementes? Vultus in somnum cadit et fessa cervix capite summisso labat; flexo genu iam totus ad terram ruit* (..), *vivis an leto dedit idem tuos qui misit ad mortem furor? Sopor est: (..) Removete, famuli, tela, ne repetat furens* (*Sen.Her.F.* 1042-1053). Klejo acu skatiens, redze un skumjas novājinās. Vai redzu, ka Herkulesam trīc rokas? Acis krīt miegā un kakls galvu uz priekšu liec; saliekti ceļi, jau viss uz zemes krīt (..), tu dzīvo vai neprāts, kas ir atlaidis pie mirstīgā tāpat kā pie tavējiem, nāvi atnes? Aizmidzis ir: (..). Atņemiet ieročus, lai neuzbrūk trakojošais.”

Fiziski varoni piemeklē straujš miegs, kas atbrīvo visus locekļus, trakojošās, aplamu redzošās acis. Koris aicina personificēto Miegu doties pie varoņa, neatkāpties no viņa, kamēr prāts nav atjaunots, kamēr samocīto dvēseli nepamet briesmīgās tieksmes (*Sen.Her.F.* 1080-1081). Koris apraksta Herkulesa iekšējo stāvokli, lai visi dzird viņa sitienus pa krūtīm, lai *planctu tria regna sonent*//trijās valstībās sēru dēļ skan, lai viņa ieroči dala ar viņu šīs sāpes, koris arī atgādina Herkulesa bērniem to, ko viņi nekad nedarīs, jo nu ir miruši no tēva rokas un dodas uz pazemes Stiksas upi (*Sen.Her.F.* 1100-1134).

Varonis pamostas, bet pirmajā brīdī pat nesaprot, kurā valstī atrodas. Atceras tikai to, ka atgriezās no pazemes, un tagad guļ asins peļķē. Herkules izrāda savu cilvēcisko, ievainojamo dabu: „*Paveo; nescio quod mihi, nescio quod animus grande praesagit malum* (*Sen.Her.F.* 1147-1148). Esmu pārbijies; nezinu, kas ar mani, nezinu, kādu lielu ļaunumu paredz dvēsele.” Šajā brīdī Herkules ir vienīgais, kas nezina, kas ir noticis, kurš ir nogalinājis viņa ģimeni, viņš arī nezina, kāpēc Tēsejs un tēvs slēpj savas asaras, bet Seneka jau pasaka priekšā, ka Herkules drīz uzzinās šo lielo ļaunumu, ko *animus* (dvēsele, gars, racionālais prāts) *praesagit* (nojauš, pareģo) (*Sen.Her.F.* 1148). Savā augstprātībā Herkules ceļas un meklē vainīgo, viņam nav laika, kamēr tēvs un draugs izlej asaras, viņš vēlas atreibību, vēlas saprast, kā kaut kas šāds varēja notikt, kamēr viņš ir te. Amfitrions skaidro, ka nav jēgas

domāt par jēlkādu atreibību, ka tā nenovedīs pie laba, atgādinot Senekas traktātā *Par dusmām* teikto: „*Numquid amplius isti cui irascaris quam mortem optas? Etiam te quiescente morietur* (Sen.Ira 3.43.3). Vai tad ko lielāku šim, kas tevi dusmo, kā nāvi tu vēlies? Arī tev esot bezdarbībā, tas nomirs.” Herkules ir noskaņots pretēji līdz brīdim, kad atpazīst savu bultu dēla līķi, viņa garu pārņem ciešanas. Amfitrions mierina: „*Luctus est istic tuus, crimen novercae: casus hic culpa caret* (Sen.Her.F. 1201-1202). Tavas bēdas ir tur, pamātes noziegums: šī nelaipe bez vainas ir.” *Par dusmām* Seneka raksta, ka „*non esse irascendum erroribus* (Sen.Ira 2.9.10). Nav jābūt dusmīgam par kļūdu”, jo tā nav varoņa vaina, tā ir liktenīga kļūda, to nevar atgriezt vai izmainīt, tāpēc nav vērts meklēt un sodīt vainīgo. Tā ir Junonas *crimen* (apsūdzība, noziegums, pārkāpums), tomēr tas Alkīdu neuzrunā, viņš ir nolēmis pats mirt par saviem grēkiem, „*nondum tumultu pectus attonito carens mutavit iras quodque habet proprium furor, in se ipse saevit* (Sen.Her.F. 1219-1221). Krūtis vēl nav atlaidušās no briesmīgās panikas, dusmas, esošas ikvienam, kam ir neprāts, sevī pašā trako”, piesaucot fūrijas. Viņš ir vienas dusmas uz citām dusmām nomainījis, sācis sevi ienīst par to, ko ir izdarījis. Arī Herkules sevī vēl joprojām uzskata par traku, jo „*non sic furore cessit extinctus pudor* (Sen.Her.F. 1240). Tā nav kauns neprātu nodzēsis”, tāpēc nedomā palikt starp dzīvajiem, bet gan doties pie savas ģimenes uz pazemi. Senekas vārdiem sakot, šis Herkulesa dusmas pašam uz sevi ir *brevis insania*//īss neprāts (Sen.Ira 1.1.2). Viņš uzskata, ka „*morte sanandum est scelus* (Sen.Her.F. 1262). Noziegums ir jāārstē ar nāvi”. Viņš ir pilnībā uzņēmies atbildību par šo pārkāpumu, lai arī tēvs aicina viņam uzvesties, kā Herkulesam, jo tas ir viņa *opus*//smagais darbs (Sen.Her.F. 1239). Tieši tas šo varoni padara cilvēcisku, viņam nav dzelzs nervi, arī viņš ir ievainojams, Seneka raksta: „*Irasci pro suis non est pii animi sed infirmi* (Sen.Ira 1.12.5). Dusmoties par savējiem nav godīgas, bet vājas dvēseles raksturs.” Tāds šeit ir Herkules – ar vāju, ļoti cilvēcisku dvēseli, sajauktu prātu, vēlēdamies pats sev atreibties, darot galu sev vēl pirms laika.

Amfitrions draud ar pašnāvību, ja arī Herkules spers šādu soli, tomēr nav Herkulesam „vara sirds” Senekas drāmā, tāpēc, domādams par tēvu, pats sevi izsūta trimdā uz Attiku kopā ar Tēseju. Šeit viņš atsakās no sava egoisma, domādams par tēvu un nevēlēdamies, lai viņa pāridarījums turpinātos. Varonis ir pārvarējis *furor* un atgriežas pie saprāta, atsakoties no lielākām sāpēm. Šis varonis vairs nav tikai Junonas ierocis pret viņu pašu, bet gan cilvēks, kuram ir arī vājības, kuras cenšas pārvarēt ar veselo saprātu.

Arī šajā darbā jaušama dusmu gradācija gan Junonā, kas ilgi pirms šīs darbības jūta dusmas pret Herkulesu, kas pārtapa par naidu un vēlāk, pateicoties tam, ka ir dieviete, ne tikai sieviete, par neprātu, kas palīdz iegūt kāroto atreibību. Var redzēt Herkulesa dusmas uz

nezināmo pāri darītāju, kas kļūst asākas brīdī, kad ir apvienojis dusmas uz sevi ar skumjām par ģimeni, bet to jau arī Seneka pats ir rakstījis, ka „*iracundiae tristia comes est* (Sen.Ira 2.6.6). Skumjas ir aizkaitinājuma pavadones”. Herkulesa dusmas aug, naids pašam pret sevi, viņš kļūst trakāks, vēlas pats savu nāvi, domādams, ka tā ir izeja. Jau pašā lugā bija redzamas dažas sentences³¹, bet svarīga doma, ko pauž galvenais varonis, ir lugas beigās: „*Iam parce, genitor, parce, iam revoca manum. Succumbe, virtus, perfer imperium patris* (Sen.Her.F. 1315-1317). Jel saudzē, radītāj, saudzē, jel atsauc roku. Pakļaujies, drosme, izpildi tēva pavēli.” Viņš būtu sevi nogalējis, bet mīla pret tēvu to visbeidzot atturējusi, tā esot prātīgāk – dzīvot, ja ir kāds, kura dēļ to darīt ir vērts. Autors aicina novērsties no savām skumjām, aicina atkāpties no dūsmām, kas pilda prātu, atceroties to, kas vēl ir, kas ir nozīmīgs.

³¹ Īsi, kodolīgi teicieni ar filozofisku domu (*Svešvārdu vārdnīca* (2006) Sast. Burkevica O., Krasnais M., Pužule V., Silakalne G. R.: Zvaigzne ABC, 413.lpp.).

SECINĀJUMI

Stoīķa Senekas traģēdijas atspoguļo pārmērīgu kaislību pasauli, kur par galveno ļaunumu uzskatītas *ira*//dusmas, jo tām ir destruktīvs spēks, tomēr vēl iznīcinošāks spēks ir dusmām, kas ir sakāpinātas līdz pēdējai pakāpei, t.i., līdz *furor*//neprātam. Lai nonāktu līdz šādam līmenim, *ira* sajaucas ar citām izjūtām. *Furor* nes sev līdzīgu milzīgu postu, sagraujot cilvēka racionālo domāšanu un pakļaujot prātu. Seneka izmanto traģēdijas, lai parādītu *furor* ietekmi uz cilvēku rīcību, ar didaktiku radot vēlmi izvairīties no pārmērīgām kaislībām.

Darbā apskatītas trīs traģēdijas, kurās tēli ir *furor* pakļauti. Divās traģēdijās parādās neprāts, kas radies *amor*//mīlas dēļ. *Mēdejā* mīla sajaucas ar *ira* nodevības dēļ, radot vēlmi pēc atriebības, kas izaug par *furor*, liekot izdarīt briesmīgu noziegumu. Tikmēr *Faidrā* varonei *amor* jau sākotnēji ir pielīdzināms *furor*, kas dedzina viņu gan no iekšas, gan no ārpusēs, bet viņas mīlu pēc atraidījuma strauji piemeklē *furor* lēkme.

Abās traģēdijās, ja neskaita vizuālo attēlojumus (vaigi kvēlo, strauja gaita, svārstīšanās utt.) un to, ka abas sievietes pakļaujas afektam ātri, bez iepriekšēja nodoma, *furor* izpausmes ir dažādas. Viena ir apmāta ar vēlmi atriebties, viņa ir spēcīga un pašpārliecināta, piesauc fūrijas un pazemes spēkus, bet otra katru brīdi gaida, kad tiks atbrīvota no šīm jūtām, tiktāl, ka vēlas nāvi. Viņu *furor* ir dusmu un mīlestības sajaukums. Šī savienojuma mērķis ir parādīt to, cik postošas spēj būt pārmērīgas jūtas – gan mīlestība, kuras vārdā tiek darīti briesmīgi darbi, gan nespēja noraidīt aizvainojumu, kas rezultējas ar neprātu un noziegumu (Seneka saistībā ar neprātu lieto *scelus*//noziegums).

Ne tikai mīla spēj radīt *furor*, tas var arī rasties dažādu ārējo faktoru ietekmē, kā Seneka to demonstrē ar Herkulesu *Trakojošajā Herkulesā*, kur viņa neprāts tiek uzsūtīts dievietes dusmu rezlutātā. Junonas, kuras dusmas pārtop naidā, radot vēlmi atriebties tik ļoti, ka pati vēlas, lai viņā ienāk *furor*, rīcība norāda, ka tikai ar *furor* ir iespējams veikt ļoti noziedzīgas darbības. Viņas dusmu sekas, Herkulesa neprāts, aiziet tikpat ātri, cik uznāk. Pastrādātais ir graužošs, tik ļoti, ka šīs skumjas, kas rodas no apziņas, ka pats Herkules ir izdarījis neiedomājamu noziegumu, izraisa jaunu *furor* vilni. Dusmas uz sevi sajaucas ar ciešanām, bēdām un rada *furor*, ko tikai šis varonis ir spējis pārvarēt, saprotot, ka ir iespējams sevi savaldīt savu līdzcilvēku dēļ.

Visām apskatītajām traģēdijām vienojošais ir uguns simbolikas pielīdzināšana neprātam, jo tā kā *flamma*//liesma, arī *furor* ir neprognozējams, iznīcinošs gan pašam kaislības pārņemtajam, gan apkārtesošajiem. Senekas aprakstītais neprāts ir pielīdzināms

rutilus//sarkanīgai krāsai, *ignis*//ugunij, kas *ardet*//deg, *urit*//kvēlo, *fervet*//liesmo. *Furor* izraisītāji gan var būt dažādi – tikai *ira* vai *ira* un *amor*//mīla, *dolor*//sāpes.

Pētījuma gaitā izvirzītā hipotēze, ka Seneka izmanto traģēdijas didaktiskos nolūkos, ir apstiprinājusies, jo traģēdiju varoņu teiktais un darītais *furor* ietekmē saskan ar to, par ko brīdina filosofs traktātā *Par dūsmām*, kas, kalpo kā rokasgrāmata, lai atbrīvotos no dusmu ietekmes uz cilvēku dzīvi. Traģēdijās parādās sentences, kas, izmantojot imperatīva formas, pamāca lasītājus ne tikai par pārmērīgām kaislībām, bet arī par vispārīgākām tēmām, piemēram, kādam vajadzētu būt valdniekam. Didaktika jūtama arī veidā, kā Seneka izvēlas virzīt sižetu – pārmērīgas kaislības rada *furor*, kas noved pie *scelus*, tātad, rada traucēkli laimīgai dzīvei.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Antīkie avoti:

1. Aristotelis (2008) *Poētika* / Ģiezens, A. (tulk.), Ķemere, I., Lāms, O. (red.) R.: Jāņa Rozes apgāds, 127 lpp.
2. Seneca (1989) *Traģēdijas* / Feldhūns, Ā. (tulk.) R.: Liesma, 261 lpp.
3. Diogenes Laertius (1925(repr.1972)) *Lives of Eminent Philosopher* with an English translation, Vol. 2 / Hicks, R.D. (Trans.) Cambridge: Harvard University Press, 720 p.
4. Plutarch (1939(repr.1962)) *Moralia* with an English translation, Vol. 6 / Helmbold, W.C. (Trans.) Page, T.E., Capps, E., Rouse, W.H.D., Post, L.A., Warmington, E.H.(Eds.) London: William Heinemann LTD, Cambridge: Harvard University Press, 553 p.
5. Seneca (1917(repr.1979)) *Ad Lucilium epistulae morales* with an English translation, Vol.1 / Gummere, R.M. (Trans.) Goold, G.P. (Ed.) London: William Heinemann LTD, Cambridge: Harvard University Press, 497 p.
6. Seneca (1920(repr.)1970)) *Ad Lucilium epistulae morales* with an English translation, Vol.2 / Gummere, R.M. (Trans.) Warmington, E.H. (Ed.) London: William Heinemann LTD, Cambridge: Harvard University Press, 504 p.
7. Seneca (1925) *Ad Lucilium epistulae morales* with an English translation, Vol.3 / Gummere, R.M. (Trans.) Capps, E.,Page, T.E., Rouse, W.H.D. (Eds.) London: William Heinemann, NY: G.P. Putnam's son, 478 p.
8. Seneca (2007) *Dialogues and Essays* / Davie, J. (Trans.), Reinhardt, T. (Ed.) NY: Oxford University Press, 263 p.
9. Seneca (1987) *Hercules Furens* / Fitch, J.G. (Ed.) NY: Cornell University Press, 498 p.
10. Seneca (2014) *Medea* / Boyle, A.J. (Trans., ed.) NY: Oxford University Press, 481 p.
11. Seneca (1928) *Moral Essays* with an English translation, Vol. 1 / Basore, J.W. (Trans.), Capps, E.,Page, T.E., Rouse, W.H.D. (Eds.) London: Heinemann, NY: G.P.Putnam's Sons, 465 p.
12. Seneca (1932) *Moral Essays* with an English translation, Vol. 2 / Basore, J.W. (Trans.) Capps, E.,Page, T.E., Rouse, W.H.D. (Eds.) London: Heinemann, NY: G.P.Putnam's Sons, 484 p.
13. Sebeca (1921) *Phaedra* / Peiper, R., Richter, G. (Eds.) - Greek Word Study Tool [online]:

[pieejams:<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0008%3Acard%3D1>, skatīts 20.05.2014.]

14. Seneca (1992) *The Tragedies*, Vol.1 / Slavitt, D.R., Bovie, P. (Trans.) Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 207 p.
15. Сенека (1983) *Трагедии* / Изд. подготовили С.А. Ошеров, Е.Г. Рабинович, под ред. Гаспарова М. Л. М.: Наука, 431 стр.
16. Сенека (1991) *Трагедии* / Пер. Ошерова С.А., под ред. Граковой И.С. М.: Искусство, 495 стр.

Zinātniskā literatūra:

1. Boyle, A.J. (2014) Introduction. In: Seneca, *Medea* / Boyle, A.J. (Trans., ed.) NY: Oxford University Press, p. 13-149
2. Brennan, T. (2006) Stoic Moral Psychology. In: Inwood, B. (Ed.) *The Cambridge Companion to the Stoics*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 257–294
3. Corrigan, R.W. (Ed.) (1966) *Roman drama: Plautus, Terence, Seneca and Horace*. NY: Dell, 380 p.
4. Fitch, J.G. (Ed.) (2008) *Oxford Readings in Classical Studies: Seneca*. NY: Oxford University Press, 438 p.
5. Fitch, J.G. (1987) Introduction. In: Seneca, *Hercules Furens* / Fitch, J.G. (Ed.) NY: Cornell University Press, p.13-43
6. Goossens, T.J.P. (2005) *Stoic Passions in Seneca's Medea*. Utrecht, 20 p.
7. Pratt, N.T. (1983) *Seneca's drama*. NC: The University of North Carolina Press, 229 p.
8. Staley, G.A. (2010) *Seneca and the idea of tragedy*. NY: Oxford University Press, 185 p.
9. Грималь, П. (2003) *Сенека, или Совесть Империи* / Пер. Головиной Е.В., под ред. Бобровниковой Т.А. М.: Мол. Гвардия, 352 стр.

Uzziņu literatūra un resursi:

Boeotia digital cultural encyclopaedia [online]:

[pieejams: <http://boeotia.ehw.gr/forms/fmain.aspx>, skatīts 23.01.14.]

Greek Word Study Tool [online]:

[pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l>]

Latīņu-latviešu vārdnīca (1955) Sast. Apinis A., Čerfase L., Novakis H., Veitmane K. R.: Latvijas Valsts Izdevniecība, 1022 lpp.

Svešvārdu vārdnīca (2006) Sast. Burkevica O., Krasnais M., Pužule V., Silakalne G. R.: Zvaigzne ABC, 479 lpp.

The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2013) Vogt, K. *Seneca*/ Zalta, E.N. (Ed.)
[pieejams:<http://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/seneca/>, skatīts 23.11.13.]

Философия: энцикл. словарь (2004) Под ред. Ивина, А.А. М.: Гардарики, 1072 стр.

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Bakalaura darbs „Furor” Senekas traģēdijā” izstrādāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Renāte Novohotjko

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: docente *Dr. philol.* Brigita Cīrule

Recenzents: lektora p.i. *Mag.philol.* Ilona Gorņeva

Darbs iesniegts Klasiskās filoloģijas nodaļā __.__.2014.

Dekāna pilnvarotā persona: Līva Bodniece

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____ prot. Nr. _____

Komisijas sekretāre: Līva Bodniece